

GYARMATI MÚLT ÉS MAI FÜGGŐSÉG LATIN-AMERIKÁBAN

/A gyarmati kapitalista gazdálkodás eredményei
és hatása a Karib-térségben, különös tekintet-
tel Haiti, volt francia gyarmatra./

DOKTORI DOLGOZAT

Készítette: BÁRDI LAJOS

Veszprém 1984.

Bevezetés

Joggal vetődhet fel az a kérdés, hogy egy olyan távoli ország, mint Haiti, történetének tanulmányozása mennyiben számíthat érdeklődésünkre.

A kezdeti vizsgálódást ösztönző tényező az lehet, hogy ez a kis ország volt Latin-Amerika első független országa, ahol a gyarmati rendszert felszámolták. Az érdeklődést fokozhatja, hogy itt, Haitin szüntették meg elsőként a modern korban a rabszolgaság intézményét.

A későbbi, a pusztán különlegességen túlmutató kutatást leginkább kiváltó ok, annak a döbbenetes kontrasztnak az érzékelése, ami Haiti virágzó, gazdaságilag igen fejlett gyarmati korszaka és a függetlenség kivívása utáni mai helyzet között tapasztalható.

A 18. században a francia gyarmati uralom alatt álló terület - az indigó, a cukor és a kávé monokultúrás, rabszolgamunkán alapuló termelésének köszönhetően - az akkori világ egyik döntő fontosságú területévé vált. A kialakuló tőkés világpiac igényeihez minden téren igazodó gyarmat - termelésének köszönhetően - példa nélküli eredményeket produkált és minden kétséget kizáróan döntő hatással volt Franciaország tőkés fejlődésére és így bizonyosan Európa kapitalista kibontakozására is. A gyarmat szerepe, mint azt majd látni fogjuk, a francia gazdaságban meghatározó jellegű, elvesztése nem csupán a francia belső fejlődés jellegét változtatta meg, hanem a tőkés nagyhatalmak közötti vetélkedést is

nagyban meghatározta. Függetlenedése után Franciaország végleges vereséget szenved Angliától a nagyhatalmi versengés területén.

A 18. század folyamatos és magas ivű fejlődésével szemben a függetlenség kivívása utáni, 19-20. századi helyzet teljesen ellenkező tendenciájú. Haiti ma a világ legszegényebb országai közé tartozik, világpiaci szerepe teljesen jelentéktelen, Latin-Amerika talán legkegyetlenebb diktatúrája évtizedek óta tartja nyomorban és elnyomásban a néptömegeket.

A külső, idegen elnyomástól, valamint a belső társadalmi ellentmondásoktól megszabadult Haitin azonban a várt gazdasági fejlődés nem következett be. Az országot új, addig nem tapasztalt, nem várt ellentétek osztották különböző pártokra, csoportokra, amelyeknek szakadatlan harca a politikai hatalomért, a gazdaság teljes pusztulását eredményezte. Latin-Amerika első független országa nem jelentett követendő példát a kontinens többi, gyarmati sorban lévő országa számára.

A függetlenségi korszak helyi elemzői a súlyos bajok okát a faji ellentétekben, a kedvezőtlen világpiaci változásokban, személyi hibákban keresik. A gyarmati korszak és az abból levonható következtetések a mai helyzet értéke és értékelése szempontjából nem játszik döntő szerepet, mint valami idegen jelenik meg Haiti történetírásában.

A korabeli dokumentumok, valamint az elemző, feldolgozó munkák tanulmányozása során, Haitival kapcsolatban egyre erősebben foglalmazódik meg az a gondolat, hogy a gyarmati múlt eredményei mellett, sőt talán azokon túlmenően, a történettudomány számára fontosabb tanulságokkal szolgálhatnak a terület gyarmati történetéből levonható következtetések.

Az elmaradottság, a függőség problémakörére gondolok.

A mai történettudomány egyik legérdekesebb és legvitatottabb problémája az elmaradottság, fejletlenség, ezzel szoros kapcsolatban pedig a fejlett tőkés országok gazdagságának ellentmondásos kapcsolata.

Szerte a világon történészek, közgazdászok, társadalomtudósok dolgoznak azon a kérdésen, hogy vajon a jelenlegi világ gazdaságban érzékelhető fejlődésbeli különbségek honnan eredeztethetők, felszámolhatók-e és ha igen, akkor milyen módon.

hazidist?

A ^{afel függ?} fejlett tőkés és a "fejlődő" országok tudósai közötti felfogásbeli különbség jól érzékelhető.

Az előbbiek véleménye szerint az elmaradottság a világ gazdaságban csupán időbeli eltérés eredménye, ennek megfelelően megszüntetésére különböző felzárkóztatási módokat igyekeznek kidolgozni.

A szélsőségesen determinista Rostow-elmélet szerint a fejlődés lineáris formában az alábbi módon történik az emberiség történelmében:

- 1./ tradicionális társadalom
- 2./ átmeneti szakasz
- 3./ a "take off" /felszállás/ szakasza
- 4./ az érettség felé vivő szakasz
- 5./ a magas szintű tömegfogyasztás szakasza /1/

Ebben az értelemben a fejlett országoknak tökélet kell juttatniuk a fejletlenebbeknek, azok gazdasági fejlődésének érdekében. Ez a fajta felfogás a társadalmi rendszer optimális működését az érett kapitalista társadalom gyakorlatában véli felfedezni. Az elmaradottságot ennek megfelelően egy pusztán időbeli lemaradásnak tekinti. Minden fejlődési út egy irányba, a fejlett kapitalizmus felé vezet. Ez az elmélet, - ami erősen hatott az elmaradott országokban is - azzal a következménnyel járt, hogy ezekben az országokban mindenütt a fejlett országok példáját igyekeztek követni. A várt fejlődés azonban nem következett be, az elmaradottság megmaradt, sőt nem egy esetben tovább növekedett. /Nyilvánvalóvá vált, hogy az elmaradottság nem pusztán az időbeli lemaradás következménye./

A developmentalizmus az 1960-as évekre teljesen csődbe jutott, egyre inkább igény mutatkozott egy, a társadalmi bajok okát valóban felmutató elméletre.

Az említett Rostow-elméletet magában a fejlett országokban is hamarosan cáfolták, elsősorban Kuznets, aki szerint a rostowi elmélet szakaszai nem mutathatók ki egyértelműen.

A lineáris elmélettel való teljes szakítás Prebisch nevéhez fűződik, akinek elmélete szerint az elmaradottságot igazi összefüggéseiben kell keresni, elsősorban a külső hatásokra kell nagy figyelmet fordítani. A fejlődés nem vizsgálható nemzeti keretek között, a külső tényezők a legfontosabbak. Elméletét, annak gondolatait több szerző finomította tovább, míg napjainkra az elmaradottságnak egy igen széles irodalma alakult ki az előbb említett elméleti alapokra támaszkodva.

Latin-Amerikában, a "fejlődő" országokat alapul véve, a legfejlettebb kontinensen alakult ki és fejlődött ez az elmélet a legmagasabb szintre. Itt lehetett a leginkább érzékelni, hogy az elmaradottság megszüntetéséhez korántsem elegendő a gyarmati lét felszámolása, ugyanakkor azt is, hogy a fejlett országok útja nem megfelelő alternatíva Latin-Amerika országai számára. Folyamatosan kialakult az elméleti szakemberek olyan csoportja, akik az érzékelhető bajok, torzulások okait kezdték keresni, a történeti gyökereket igyekeztek megtalálni, sőt megoldási javaslatokkal is előálltak, nemegyszer a társadalmi átalakulást adva meg az egyetlen lehetséges útnak.

A lineáris elmélettel szemben, a Prebisch által indított iskola képviselői szerint, az elmaradottságot a fejletlen országok belső, torz gazdasági-társadalmi szerkezete eredményezi. Az egyoldalúan fejlődött gazdaság kiszolgáltatott a fejlettebb országok gazdaságának, amely beha-

tol az elmaradott ország gazdasági életébe és függővé teszi azt. Az elmaradottság oka tehát a függő helyzet kialakulása és állandósulása. Amerika, Afrika, Ázsia országai függő helyzetben vannak a fejlett tőkés országok gazdaságaitól, ezeket pedig az USA, Nyugat-Európa és Japán képviselik.

A függőség, a kiszolgáltatott helyzet, ami az említett területek országainak elmaradottságát eredményezi, strukturális torzulások következménye. A belső, szerkezeti torzulásokat vizsgálva azonban felvetődik a kérdés, hogy ezek az egyoldalúan fejlődött területek mikor és hogyan váltak a fejlett államok kiszolgáltatottjaivá. Ez az elméleti út, -az elmaradottság vizsgálata - törvényszerűen vezetett el egy nagyobb történelmi probléma újravizsgálatához, a társadalmi formációváltások problémájához.

Az elmaradottság eredetének vizsgálatakor ugyanis egyöntetűen az a vélemény alakult ki, hogy a fejletlenséget a fejlett területekkel való szoros kapcsolat eredményezte. Latin-Amerika esetében tehát, az európai kapitalizmussal való szorosabb kapcsolat váltotta ki az elmaradottságot. Az európai behatolás ugyanis saját érdekeinek megfelelően alakította át Latin-Amerika gazdaságát, ez torzulásokat eredményezett, ami a mai függő helyzetet okozza. Abban komoly eltérések vannak, hogy mikortól fejti ki az európai kapcsolat torzító hatását. Az általános nézet, hogy Latin-Amerika elmaradottságát a 19. század eredményezte, ekkor-

tól figyelhető meg az egyoldalú gazdaságok kialakulása, de van /pl. Frank/, aki 1492-től kezdve számítja az európai behatolást, mint torzító tényezőt.

Ugy tűnik, hogy a kontinens esetében kétségtelenül a 19. század eredményezi az elmaradottságot azzal, hogy a független államok gazdaságába való angol tőkebehatolás a század 2. felében a kapitalizmus elemeit hozza, de ugyanakkor a függőséget is.

A 16-17. század ezzel szemben a kontinens számára még a spanyol-portugál feudalizmus behatolását jelenti. Az egyetlen, de igen lényeges kivételt a Karib-térség jelenti a maga sajátos, gyarmati gazdálkodásával.

A korai kapitalizmus szerepének problémája tovább bővítette az elmaradottság elméleti vizsgálódását. A lineáris elméletet lényegesen meghaladva kialakult a világrendszer-szemlélet, mely a kapitalizmus kialakulásának eddigi elméleti alapjait is megkérdőjelezi. A felfogás értelmében ugyanis a kapitalizmus európai kialakulásakor létrejött nemzetközi munkamegosztás hozza létre az elmaradottságot a kivüleső területeken, megalkotva így a kapitalista világrendszert, mely centrumra - Európa - és perifériákra - Latin-Amerika, Afrika, Ázsia - osztható.

A centrum-periféria elmélet értelmében a fejlettség és elmaradottság összefüggő fogalmak, az egyik feltételezi a másikat. Az elmaradott országok számára kifejezetten pesszimista kicsengésű elmélet feloldására tett kísérletet Amin,

akinek nézete szerint minden eddigi formációváltás a perifériákról indult ki. /2/

Az Antilla szigetvilág már a 18. században szerves részét képezte az akkori világkereskedelmi rendszernek, amelynek három meghatározó alkotórésze: Európa a maga kezdeti tőkés gazdálkodásával, Afrika a nélkülözhetetlen rabszolga-szállítmányaival, valamint az Antilla szigetvilág a rendkívül fejlett monokultúras termelésen alapuló gazdaságával. A 18. században ez a háromszögű világkereskedelem jelenti a kapitalista világrendszert, a kapitalista világgazdaságot.

Az ezeken a területeken elterjedt monokultúra teljesen átalakítja a kapitalizmus igényeinek megfelelően a szigetek eredeti gazdaságát, társadalmát.

Az elmaradottság latin-amerikai elemzői viszonylag szerény mértékben foglalkoznak a Karib-térség történelméből levonható tapasztalatok elemzésével. Ennek oka talán abban keresendő, hogy minden kutató elsősorban saját országának problémájával foglalkozik, egységes elméleti iskola nemigen létezik. Mivel az elmaradottabb Antilla területről kevesebb kutató kapcsolódhat a kutatásba, így ennek a területnek a vizsgálata is kevesebb figyelmet kap.

Pedig az elmaradottság vizsgálata szempontjából úgy tűnik, hogy ez a terület nyújthatja számunkra a gazdagabb kutatási terepet. Az ezeken a szigetekeken kialakuló gyarmati kapitalista termelésnek köszönhetően, ezek a területek teljes

mértékben a világkapitalizmus érdekeinek megfelelően fejlődtek, egyoldalúan torzult gazdasági és társadalmi szerkezetük. Monokultúra a 18. században csupán két területen alakult ki teljes mértékben, az angol Jamaikán és leginkább a francia Saint-Domingue gyarmaton.

Saint-Domingue, ma Haiti, esetének tanulmányozása azonban nem kap elegendő hangsúlyt sem a nemzetközi, különösen nem a hazai elmaradottság - kutatásban. Haiti azonban ahol a legerősebben hatottak a kapitalista, vagy legalábbis a kapitalizálódó centrum hatásai tipikus példát ad az elmaradottság vizsgálatához.

Gyarmati múlt; a kapitalizmus kialakulása; függőség - elmaradottság; diktatúra, mind-mind olyan témák és területek, amelyeknek tanulmányozása Haiti esetében lehetséges és eredményekkel járhat.

Ennek a gondolatnak a jegyében keletkezett az alábbi dolgozat, melynek alapvető célja ennek értelmében bemutatni azt a területet, amely a történelmi elemzés számára meggyőződésem szerint igen gazdag kutatási területet jelent. Latin-Amerikában nehéz lenne egy általános érvényű fejlődési utat felmutatni, szinte minden ország, terület más és más problémát vet fel, így külön kutatási területet jelenthet. Minden helyi fejlődési út elemzése azonban segítséget nyújthat a földrész legsúlyosabb problémájának, a függőség megoldásában. Ilyen értelemben lehet hasznos számunkra is Haiti történelmének elemzése, hiszen Latin-

Amerika egy speciális területe, a Karib-térség, a maga fejlődési útjával és azon belül Haitivel, mely ennek a fejlődési útnak a legtipikusabb változatát mutatja.

A nagyobb elmaradottság-függőség problémakörén kívül Haiti gyarmati múltjának elemzése is jelentős kérdéseket tisztázhat, egyrészt a gyarmati gazdálkodás jellegét illetően, másrészt a francia kapitalista fejlődés egy jellegét tekintve.

A dolgozatban ennek értelmében nagy szerepet kap a gyarmati múlt elemzése, kiemelve a monokultúra gazdaságra és társadalomra gyakorolt torzító szerepét. Külön figyelmet érdemel a gyarmati gazdálkodás szerepének elemzése a francia kapitalista fejlődésben, ami talán jobban megvilágíthatja számunkra a francia nagyhatalmi remények törvényszerű vereségét az angol hatalommal szemben. Kisebb szerepet kap a forradalmi időszak ismertetése, ezen belül lényeges kérdés azonban a zavaros kor gazdasági fejlődése. A gyarmati múlthoz hasonlóan jelentős szerepet kíván magának az 1804 utáni időszak, amikor is a fiatal független állam minden próbálkozás ellenére az általános gazdasági krízis állapotába került. A független korszakon belül elsőként az a cél, hogy a kisbirtok kialakulásának, harcának folyamata kellő mértékben bemutatásra kerüljön. A független Haitin a kisbirtok kialakulása közvetlen összefüggésben van a terület gazdasági romlásával.

Összefoglalva tehát kétségtelen, hogy Haiti egy tőlünk földrajzilag, történelmileg távoleső terület, de a vele való foglalkozást mindenképpen indokolhatja szerepe a 18. századi világgazdasági fejlődésben; az 1804 utáni független korszak gazdasági-társadalmi fejlődéséből levonható lényeges következtetések; valamint az a tény, hogy - az elmaradottság problémakörét szem előtt tartva - ez a terület tűnik a centrum-periféria elmélet számára a legtipikusabb kutatási, módszertani területnek.

az egyik

Gyarmati kor 1492 - 1804.

Az Antilla-térség Kolombusz első útja alkalmával már 1492-ben az európai, a spanyol felfedezők birtokába került. Kolombusz 1492 december 5-én szállt partra a mai Haiti szigetén, melyet Hispaniola néven a spanyol korona tulajdonába vett. A 15. századi európai kereskedelem jellegéből fakadóan a korai felfedezések értékét a felfedezett területek aranyban való gazdagsága határozta meg. Az első felfedezők, akiket joggal nevezhetünk gyarmatosítóknak is, ennek megfelelően kezdetben az aranylelőhelyek után kutattak. A Kolombusz által elsőként felfedezett Antilla-szigetek közül csupán Hispaniolán találtak aranyat, ami természetesen igen megnövelte a spanyol korona szemében a terület értékét.

A sziget hamarosan az Ujvilág politikai, gazdasági, közigazgatási középpontjává vált, itt alapították a kontinens első városát is, Isabellát.

Az Antilla-térség szigeteit az európai felfedezők jelentkezésének korában a karibok lakták, számuk egyedül Hispaniolán a fehérek megjelenése előtt elérte az egy milliót. /3/

Az 1492-es felfedezést megelőző időszak történelméről nem sokat tudunk, a spanyol krónikák kevés szót ejtenek a szigetek indián kulturájáról.

Hispaniola szigetén, a felfedezéseket megelőző korszakban 5 különálló "királyság" létezett, mindegyik

élén egy "cacique" uralkodott.

Az 5 "királyság" közül a legjelentősebb az észak-keleti részen elterülő Magna, mely Las Casas elbeszélése szerint a leggazdagabb volt aranyban. A második, az északi részen található Marien "királyság". Az 5 királyság közül a leggazdagabb és leghatalmasabb a sziget közepén lévő Maguana. A negyedik szinte az egész nyugati részt magába foglaló Xaragua. A sziget keleti részén terült el a Hyguey "királyság". /4/

A korabeli krónikák beszámolnak arról, hogy a szigeten az időjárás kedvező, a föld termékeny, az erdőkben az állatvilág gazdag. Általánosan elterjedt nézet, hogy az Antilla-térség és az Ujvilág leggazdagabb területe Hispaniola szigete.

Az igen kevés adat ellenére megállapítható, hogy a szigeten az indiánok a gazdasági-társadalmi szervezettség alacsony színvonalán éltek, nem alakultak ki olyan fejlettségű államok, mint a kontinensen az inka, vagy azték államalakulat. Gazdasági életük ennek megfelelően kezdetleges, tulajdonképpen még a zsákmányoló életmód jellemző ezekre a területekre, noha az élelemtermelésnek bizonyos kezdeteit már megtalálhatjuk. A legfontosabb tevékenység a vadászat, halászat, de már a kukoricatermeléssel is foglalkoznak, mégha nagyon kezdetleges fokon is.

A társadalom élén az uralkodó "cacique" állt, akinek hatalma katonai vezető szerepén nyugszik. A fegyverzet természetesen igen primitív, csupán a tüzzel-edzett hegyü hajítódárdát használták, valamint kisebb mértékben a nyilat és íjat. /5/

Az 5 különálló terület állandó harcban állt egymással és a környező területek népeivel. Az állandó belviszály, valamint a fegyverzet kezdetleges volta nem állította nehéz feladat elé a spanyol hódítókat.

Gazdasági és társadalmi életük mellett lényegesen többet tudunk a szigeten élő nép kulturális viszonyairól, valamint szokásairól. A családi életben a többnejűség uralkodik, a "cacique"-ok esetében 30 fős fejedelmi háremről is tudunk.

Szellemi életükben a Hold és a Nap kultusza az uralkodó. Ezek mellett megtalálhatók még a totemizmus és a fetisizmus jelei is. A vallási élet irányítója a "butio" fontos szerepet töltött be a közösség életének irányításában. /6/

Az 1492-es felfedezők ilyen, illetve ehhez hasonló állapotokat találhattak a szigetre érkezésükkor. Mivel már az első út alkalmával kiderült, hogy a hön áhitott arany a szigeteken a vártnál lényegesen kevesebb mennyiségben áll rendelkezésre, Kolombusz - hogy a felfedezések jelentőségét igazolni próbálja, s az érdeklődést felkeltse, - indián rabszolgákat szállított Spanyolországba.

Ezzel megkezdődött a szigeten élő indiánok rabszolgasorba való taszitása, a tulajdonképpeni gyarmatosítás. Az indián őslakosság kényszermunkára kötelezése, valamint az állandó gyarmati küzdelmek következtében a karib őslakosság létszáma rohamosan csökken, olyannyira, hogy a hiányzó munkáskezet Afrikából behurcolt néger rabszolgákkal igyekeztek pótolni.

Már korán, a kezdeti időkben kialakult a szigetekeken a rabszolgamunkával dolgoztató "encomienda" rendszer. A "repartimiento" értelmében a spanyol katonák koronától kapott földjeit az indiánok művelték meg kényszermunkában, meghatározott ideig; általában 8 hónapig kellett egy-egy indiánnak így dolgoznia. Az első ember, akinek a repartimiento jogát megadták, Rodrigo Albuquerque volt 1514-ben.

A 16. század elejére egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az arany, melyre az európai és így a spanyol kereskedelemnek is égető szüksége lett volna, az Antilla-térségben meglehetősen szerény mennyiségben található. Ugyanakkor a spanyol és portugál korona kezdi megismerni a kontinensbeli gazdag területeket, ahonnan az arany és ezüst óriási mennyiségben áramlik az Atlanti-óceánon keresztül Spanyolországba, Portugáliába. Mindez azt eredményezte, hogy a spanyol hódítók figyelme fokozatosan a nemesfémekben gazdag kontinensbeli területekre tevődött át, ami az Antilla-térség jelentőségének fokozatos csökkenéséhez vezetett.

Az Antilla korszak - ami a 16. század közepéig tartott - jelentősége, hogy a spanyol gyarmati uralom módszerei itt kerültek először bevezetésre, itt alakultak ki azok a termelési, közigazgatási eljárások, amelyek később az egész kontinens életére, további fejlődésére meghatározóan hatottak.

A 16-17. század folyamán a szigetek, így Hispaniola jelentősége csekély, a spanyol gyarmati hatalom közép-pontja és a kontinensre tevődik át.

Megváltozik a szigetek gazdasági élete is. A spanyol uralom figyelmének elfordulása következtében a termelő tevékenység lehanyatlik, a gazdasági életben a primitívebb, az önellátó gazdálkodás elemei kezdenek elterjedni.

Ezt megelőzően a sziget gazdasági életére a polikultúra volt jellemző. Nagy szerepet játszott az élelmiszertermelés, emellett pedig kisebb mértékben megtalálható volt a dohány- és cukortermesztés.

A több napig tartó tengeri utat követően a spanyol hajók legénysége valamelyik szigeten pótolta élelmiszerkészletét. Ez elsősorban az állattenyésztést lendítette fel a szigeten.

Kolombusz már az első útja alkalmával talált dohányt Hispaniolán. Ennek termelése szerény keretek között hamar megindult a gyarmaton.

Szintén korán, már 1510-ben elkezdték a cukortermelést. A spanyol korona igyekezett támogatni ezt, 500 aranypiasztért kapott az a személy, aki cukornádat kezdett

termelni a földjén.

Az új kultúra rohamos gyorsasággal terjedt el az Antillákon, de 1660-ig a világ cukortermelését a Braziliában előállított és Portugáliába, Hollandiába szállított cukor határozta meg.

Monokultúráról még nem beszélhetünk sem a szigetek, sem a kontinens esetében. Az egyetlen termék, mely világpiaci orientáltságú; a dohány, ennek termelése azonban kisüzemi módon történik.

Az Antilla-térség szerepe a 17. század közepétől megváltozik, a spanyolok továbbra sem fordítanak figyelmet a szegény területekre, viszont a szigetek stratégiai fontosságuk következményeként a nagyhatalmak vetélkedésének területévé és tétjévé válnak.

Az európai tőkés fejlődés következtében ujonnan jelentkező fiatal államok /Hollandia, Anglia, Franciaország/ szembekerültek a 16-17. század nagyhatalmaival, Spanyolországgal és Portugáliával. Ez a harc kiterjedt a tengeren túli területekre is.

A 17. század nagyhatalmi harcainak sajátos és ismert formája az Amerika-szerte elterjedt kalózkodás. A spanyol feudalizmus számára nélkülözhetetlen nemesfém - szállítmányok fosztogatása - a francia, angol, holland kalózok részéről - állandó gondot okozott a koronának. A kalózkodás által leginkább érintett terület az

Antilla-térség, mely számos kis szigetével kiváló buvóhelyet nyújtott a kalózok számára.

A pusztán zsákmányszerző akciókhoz képest lényeges változást jelent az új államok gyarmati rendszerének kialakulása.

Hispaniola szempontjából a francia kalózok tevékenysége az érdekes. Az első ilyen jellegű változás 1625-ben történt. A franciák elfoglaltak a spanyoloktól egy jelentéktelen területet. Ezt azonban hamar, már 1630-ban a spanyolok visszafoglalták.

Ezután fokozatosan alakult ki a francia és angol gyarmati rendszer az Ujvilágban. A franciák szilárdan megvetették lábukat Guadeloupe, Martinique, Grenada szigetén, az angolok Barbados, Antiqua, Montferrat szigetet szállták meg.

Már ekkor kialakult a lényeges különbség a két ország gyarmati rendszere között, míg az angol telepek hamar és jelentékeny mértékben benépesedtek, a francia gyarmati rendszer végéig gondot jelentett a telepések csekély létszáma.

Az ok az eltérő gyarmati, közigazgatási rendszerben keresendő.

A liberálisabb angol rendszer lényegesen szabadabb életet, nagyobb lehetőségeket biztosított telepesei számára, mint a francia. Ez utóbbi merevsége vezetett vég eredményben Saint-Domingue francia gyarmat megalakulásához.

A magukat fosztogatásból, a spanyol területek sarcolásából fenntartó kalózok számára nagyobb szabadságot biztosított a gyenge spanyol uralom, mint az ujonnan alakuló francia, vagy angol fennhatóság.

A döntő többségben francia, de szinte minden nemzet fiaiból verbuválódott csapat számára kiváló menedékhelyet biztosított a Hispaniola, spanyol gyarmattal szemben elhelyezkedő, teljesen lakatlan Tortue szigete. Innen, erről a szigetről indították támadásaikat a gazdag területek ellen.

A gyarmattartó hatalmak közös összefogásának következménye, hogy Tortue szigeten a kalózkodás mellett, ill. később a zsákmányolás helyett egyre nagyobb szerepet kap az élelmiszertermelés. Termelésről a szó szoros értelmében nem beszélhetünk, a legjelentősebb gazdasági tevékenység a vad állattenyésztés. A terület állapota - vad erdőség borítja a szigetet -, valamint a telepések kis száma nem is teszi lehetővé más termelést. Ez az élelemtermelés hamar jelentős forgalmat kezd lebonyolítani, melynek a füstölt hús és a kikészített marhabőr volt jelentős terméke. A rendkívül kezdetleges élelmiszertermelés mellett igen korán megjelent a szigeten a dohány termelése, mely már korán bekapcsolta a gyarmatot a világkereskedelmi forgalomba. A kereskedelmet ebben a korban holland kereskedők bonyolították.

Innen, Tortue szigetéről szivárogtak át Hispaniola szigetére az előbb említett, elsősorban francia nemzetiségű telepesek. Itt, a lényegesen nagyobb területen kedvezőbb körülmények között, egyre komolyabb méreteket kezdett ölteni az élelmiszer /hús/, valamint dohánytermelés. A telep, amely hivatalosan a spanyol korona tulajdona, annak ellenére, hogy döntő többségben francia nemzetiségűek alkották a sziget nyugati felének lakosságát, csupán 1664-ben váltotta ki Franciaország érdeklődését.

Ebben az évben küldött ide a francia kormány Bertrand Dogeron személyében kormányzót, azzal a céllal, hogy megszervezze a szétszórt francia telepek életét, létrehozzon egy egységes francia gyarmatterületet. /7/

Innen kezdve véres és hosszú ideig tartó harc vezet addig, amíg a franciák tulajdonába kerül a terület. A spanyolok ellenállása miatt az új gyarmat kiindulópontja kezdetben Tortue szigete. Hamarosan sikerül Hispaniola nyugati és északi felében megvetni lábukat, majd rövidesen az egész nyugati rész a franciák birtokába kerül.

1682-től már megszervezik az új gyarmat életét, kiadják az első törvényeket, rendeleteket, amelyek a sziget életét szabályozzák. Kereskedelmi társaságok alakulnak, amelyek kizárólagos jogot kapnak a tengeri kereskedelem lebonyolítására. Közigazgatási egységeket hoznak létre.

A kezdeti időszakban a gyarmat egyetlen említésre érdemes terméke a kikészített bőr, amelynek exportja a legjelentősebb a gyarmat gazdasági életében.

Fokozatosan terjed el, /hasonlóan az Antilla-térség többi területéhez/ a dohány termelése. Ennek elterjesztését nagyban hátráltatta az a kereskedelmi rendelet, melynek értelmében a megtermelt és exportra vitt dohány negyedét a királynak kellett beszolgáltatni annak fejében, hogy a többivel szabadon kereskedhessenek. Emellett a monopolizált társaságok tevékenysége sem szolgálta a dohánytermelő telepések érdekeit.

Mindezek következményeként hamarosan /már az 1680-as években/ megjelenik a dohány mellett - és rövidesen ki is szorítja azt a gyarmat gazdasági életéből - az indigó és a kakaó.

Ezek mellett megpróbálkoznak a gyapot termelésével, teljesen sikertelenül. /8/

A gazdasági próbálkozásokkal párhuzamosan folyik a harc a spanyol és francia erők között a terület birtoklásáért.

Hispaniola sorsa az 1697-es Ryswicki békében dől el végérvényesen. Ennek értelmében a spanyol és francia állam között megoszlik a terület úgy, hogy a keleti rész marad Spanyolországé, a nyugati részt viszont Franciaország kapja.

Az új francia gyarmat - a legnagyobb területű az Ujvilág francia birtokai között - az 17. század végén igen gyéren lakott, műveletlen, gazdasági jelentősége ebben a korban még igen jelentéktelen. /9/

1660-ban elvész a franciák számára Madagaskár szigete, ami a francia korona figyelmét a nyugati területek felé fordítja. Ezt megelőzően a francia gyarmati terjeszkedés elmélete szerint a keleti területek elsősorban katonai jelentőséggel bírtak, míg a nyugati, az amerikai gyarmatok kifejezetten gazdasági célokat szolgáltak. Az 1660-as területvesztés a francia tengeri potenciál emelkedését is eredményezi, hiszen amíg 1660-ban Franciaország 10 hadihajóval rendelkezett, számuk 1685-ben már 120. /10/

Tehát a 17. század folyamán a korona számára lényegesen nagyobb jövedelmet biztosított a két kisebb terület: Martinique és Guadeloupe, de a gazdasági fejlődés egyre érezhetőbbé válik, Saint-Domingue-on az új kultúrák /indigó, cukor/ elterjedésének következtében. /11/

Az 1697-es Ryswicki és az 1713-as Utrechti béke közötti időszak az útkeresés ideje az új gyarmat életében. 1697-et megelőzően a termelés családi, vagy inkább magánjellegű, a földet kezdetleges módon tették

művelhetővé, a dohány keresettségé miatt a telepesek néhány rabszolga alkalmazásával rövid idő alatt meggazdagodhattak. /12/

Az 1697-es birtokbavétel után történik jelentős változás a gyarmat gazdasági életében. A francia korona több olyan intézkedést is igyekezett foganatosítani, aminek célja a gyarmat nagyobb mértékű bekapcsolása, a világkereskedelmi forgalomba. Ennek első feltétele az volt, hogy a rendkívül gyéren lakott területre minél több telepes érkezzon, a termelés fellendülésének érdekében. A kezdeti időkben, még Richelieu kezdeményezésére, a különböző kedvezményezett társaságokban látták a lehetőséget. 1698-ban a kormány a Saint-Louis társaságnak adta a gyarmattal való mindennemű kereskedés jogát. 1664-től 1724-ig tart a gyarmat életében az un. "társaságok" kora, amely idő alatt kialakultak a nagyüzemi tulajdonviszonyok a nekik megfelelő termelési móddal.

A Saint-Louis társaság, - hogy a telepesek érkezését meggyorsítsa - a gyarmati mezőgazdaság fejlesztésének érdekében - térítésmentesen adta a földet azoknak a telepeseknek, akik igényüket bejelentették. Az egyetlen feltétel a föld megművelése volt.

Emellett ugyanolyan égető problémát jelentett a munkaerő kérdése is.

Már a spanyol korszakban gondot jelentett a munkáskész hiánya. A repartimiento értelmében a spanyol katonák koronától kapott földjeit az indiánokkal műveltették.

1542-ben, 50 évvel a felfedezés után - Las Casas szerint - a szigeten az eredetileg 1 millió őslakossal szemben már csupán 200 élt. Igaz ugyan, hogy már 1503-ban elkezdték az afrikai rabszolgákat a szigeten alkalmazni, de tömeges behurcolásukra csak az indián őslakosság számának rohamos csökkenése után került sor. 1511-ben érkezett az első rabszolgaszállítmány Afrikából a gyarmatra, ennek ellenére a számuk még 1681-ben is csupán 2000 volt. A francia gyarmati rendszer jellegére kiválóan utal az, hogy a gyarmaton élő rabszolgák száma közel száz év múlva eléri a fél milliót.

Saint-Domingue tehát a kezdeti időkben, -1697 előtt, de még egy ideig azután is, -rendkívül gyéren lakott terület. A félnomád állattenyésztés és a kisüzemi módon termelt dohány nem váltott ki jelentősebb munkaerőkeresletet.

Ennek megfelelően, amikor még csupán a dohány jelentette a telep egyetlen exportcikkét, egy különös jogállású munkaerő, az "engagé" nével ismert fehér "rabszolga" alkalmazása volt jellemző a francia gyarmatokra. A francia kormány a gyarmatok gazdasági felvirágoztatásának érdekében vezette be ezt a rendszert. Olyan európai férfiakról van szó, akik a legkülönbözőbb okok miatt kényszerültek arra, hogy "eladják" magukat egy meghatározott időre rabszolgának. Ez az idő általában 36 hónapot tett ki. /13/

A 36 hónap elteltével a tulajdonosnak fel kellett szabaditania az így rabszolgasorsra jutott francia állampolgárt.

A 18. századot megelőző időszakban jelentős mértékben művelték ilyen engagé-k az ültetvényeket a francia gyarmatokon.

A gyarmati kereskedelem megélénkülésével, a monokultúra fokozatos kiépülésével az engagé rendszer nem volt képes a munkaerő biztosítására. Az afrikai rabszolgák behurcolása egyre nagyobb méreteket kezdett öltetni. A király ugyan megpróbálta rendeletekkel fenntartani az eredetileg kialakult számbeli egyensúlyt a fehérek és feketék között, de ezt az elképzelést a gazdasági fejlődés hamarosan utópiává tette.

1670-ben az engagé-k 36 hónapos szolgálati idejét 18 hónapra mérsékeltek, majd 1716-ban, amikor már szinte a nullára csökkent az ilyen jellegű munkaerőforrás a gyarmaton, az engagé rendszert királyi rendelettel eltörölték.

Már az ezt megelőző időszakban is lényeges változások következtek be, az engagé-t mint rabszolga felügyelőt alkalmazták, aki inkább irányította az afrikaiak munkáját.

A 17. század vége felé rohamosan fellendülő gyarmati gazdaság, amely kezdett a rabszolgamunkát alkalmazó nagyüzemi termelés felé mutatni, két alapvető

szükségletet teremtett meg.

Az első gond mindenekelőtt a föld. A hagyományos kisüzemi gazdálkodást folyamatosan felváltja a nagyüzem, mely a földbirtokok koncentrációjával alakul ki.

A második probléma a munkaerő, melyet a rabszolgamunka fokozatosan növekvő mértékű alkalmazásával igyekeznek megoldani.

A megváltozott gazdasági körülmények természetesen szoros összhangban vannak a termékstruktúra folyamatos változásával.

A 17. század végén kezd a gyarmaton elterjedni az a két új termék, az indigó, majd a cukor, melyhez az előbb említett alapvető gazdasági változások kapcsolódnak. Ezek már kifejezetten az európai piac igényeihez kapcsolják a gyarmatot.

^{monopolium}
= protekcionizmus? A francia gyarmatokon a társaságok működésével már a kezdetektől a szigorú protekcionizmus jellemezte a kereskedelmi kapcsolatokat. A kettő - a társaságok és a protekcionizmus - együtt mindenütt a kistulajdonosok érdekeit érintette, mivel a gyarmati áruk árának európai piacon való csökkenése, valamint az ezzel párhuzamosan jelentkező importcikk-drágulás hamar tönkretette a kisebb tőkével rendelkezőket. A protekcionizmus differenciáló hatását méginkább felgyorsította az a tény, hogy a társaságok, amelyek szinte kizárólagos jogot kaptak a gyarmati kereskedelem bonyolítására,

pénzügyi intézkedéseikkel - földek, illetve rabszolgák bérlése is lehetséges volt - szintén a tehetősebb telepesek lehetőségeit erősítették. Hamarosan nagyra szökött a telekspekuláció. Ez a birtokviszonyok megváltozását eredményezte.

Az első nagyobb tulajdonosok általában a királyi tisztviselők. Egyéni bevándorlásról, ennek mértékének növekedéséről, - amikor is francia telepesek kifejezetten gazdasági céllal érkeznek a gyarmatra - csak az 1700-as évek elejétől beszélhetünk. Ezek között a bevándorlók között igen kis számú nemes található, a vállalkozók leginkább a pénzemberek közül kerülnek ki. /14/

A francia hatalom konszolidálása után, 1697-et követően tehát gyorsan és nagymértékben kezdett a tőke áramlani az új francia gyarmatra. Ez pedig megteremtette a lehetőséget a nagyüzemi gazdálkodás kialakulására. A tőke folyamatos áramlása gyorsan elindította a földtulajdonok koncentrációjának folyamatát. A 17. század első évtizedeiben kialakulnak azok a nagybirtokok, melyek elterjedésük után egy évszázadon keresztül meghatározzák a gyarmat birtokszerkezetét. Az indigó és cukortermeléshez igen nagy számú munkásra volt szükség. Az említett engagé rendszer nem tudta ellátni az ilyen jellegű ültetvényeket megfelelő munkaerővel.

A gazdasági szükségleteknek engedve 1670-ben királyi rendelet tette szabaddá a rabszolgakereskedelmet, ami a nagyüzemi gazdálkodást folytatók régi vágya volt már. Ennek értelmében évente átlag 20-30 ezer rabszolga érkezett a gyarmatra. Számuk olyan rohamosan emelkedett, hogy helyzetük tisztázásának érdekében már 1685-ben kiadták a Code Noir-t, ami a rabszolgákkal kapcsolatos királyi rendeleteket tartalmazta. Ez a rendelet igyekezett tisztázni a rabszolga-tulajdonos jogviszonyát, valamint azt, hogy miként köteles a tulajdonos ellátni rabszolgáját. A rendelet határozottan tiltja és keményen bünteti a rabszolgák gyülekezését, fegyverviselését. Még a bot viselése is tilos. Lopás és parancsmegtagadás halállal büntethető. A szökést, ami már ekkor is több gondot jelentett a tulajdonosok számára, igen keményen büntették: első alkalommal a fülét, második esetben a lábát vágják le a rabszolgának, harmadik esetben halállal büntették a szökött rabszolgát./15/

A tulajdonosok érdekvédelme mellett a királyi kormányzat igyekezett a rabszolgának is bizonyos védelmet biztosítani a tulajdonossal szemben. A 43. cikkely értelmében: "Elrendeljük a hivatalnokoknak, hogy azt a telepest, aki ok nélkül öl meg egy rabszolgát, büntessék meg." /16/

A gyarmaton tehát a 18. század elejére megindul a harc a földekért a nagyobb és kisebb tulajdonosok

között, aminek eredménye a nagybirtokok kialakulása. A földbirtokok nagyságának növekedésével párhuzamosan megváltozik a gyarmat külső képe is, új kultúrák bevezetése figyelhető meg.

Mivel az indigó és a cukor termelése már az induláskor is igen komoly tőkeigényt jelentett, a dohány és vele a kistermelés hamarosan vereséget szenved olyan mértékben, hogy a dohány a 18. századtól már csupán a helyi szükségleteket elégíti ki, kereskedelmi forgalomba nem kerül. /17/

Az 1697-es békével azonban még korántsem teremtődött meg az új gyarmat számára a békés gazdasági fejlődés lehetősége. A 18. század már teljesen megváltozott erőviszonyokat jelent a világhatalmi politikában. Ekkor már az új hatalmak, Anglia, Franciaország, Hollandia között zajlik a nagyhatalmi versengés. Az 1713-ig elhúzódó háborúskodás nem tette lehetővé Franciaország számára a zavartalan kapcsolattartást Karib-térségi gyarmataival. Franciaország ugyanis alapvetően szárazföldi hatalom lévén, kisebb lehetőségekkel bírt egy tengeri vetélkedésben.

Az 1713-as Utrecht-i szerződés hosszú időre általános békét jelent a világpolitikában. Ez pedig Saint-Domingue francia gyarmat számára meghozza annak lehetőségét, hogy a gyarmati, kapitalista gazdálkodás bevezetésével egy páratlan gazdasági fejlődés induljon meg ezen a területen.

Az új terményekkel való próbálkozás eltart a 18. század elejéig, ekkor válik az indigó, majd a cukor, legvégül a kávé a gyarmat speciális világpiaci termékévé. Már 1665-ben megpróbálkoznak a kakaó termelésével, az időjárás azonban nem kedvez ennek a növénynek. Ennek következtében 1715-re a gyarmaton az összes kakaócserje kipusztult, nem is próbálkoztak a továbbiakban ennek nagyüzemi termelésével. Noha ültetése újra megindult, a 18. század folyamán már csak mint kiegészítő termék maradt meg a gyarmaton. Ugyanilyen fejlődést mutat a gyapot termelése, amely nem vált meghatározóvá, hoha ez is mindvégig fennmaradt a gyarmati korban. A gyapottermelés fellendülése majd a független korban lesz megfigyelhető.

A dohány háttérbe szorulása után - ami nagyrészt belső okok mellett az amerikai konkurrencia kialakulásának köszönhető - a gyarmat kezdeti gazdasági fellendülését az indigó nagyüzemi termelése alapozta meg. A konkurenciaharcban tönkrement dohánytermelők földjeit összevásárolva a 17-18. század fordulójára gyorsan kialakultak az indítótermelő nagyüzemek.

Az indigót már a 17. században elkezdi termelni a gyarmaton és már 1694-ben Ducasse kormányzó azt írja a francia kormánynak, hogy a gyarmat nem csupán Franciaország, hanem a környező európai államok indigó szükségletét is ki tudná elégíteni. /18/

Az indigóexport alakulása a 18. század folyamán:

1753	1 690 545	livre pesant
1763	1 880 121	- " -
1767	2 070 020	- " -
1774	1 891 000	- " -
1776	1 895 700	- " -
1791	0 930 016	- " -
1801	0 000 000	

Mint az a statisztikából is kitűnik, a század közepe tájától az indigótermelés, illetve annak exportja - ez a kettő természetesen azonos mennyiséget takar - állandónak mondható. /kb. 1,9 millió livre pesant a termelt mennyiség./

1789-ben, az utolsó zavartalan évben a gyarmaton 3150 indigóültetvény található. Ez a legmagasabb szám az ültetvények között, ez pedig mutatja, hogy az indigó a gyarmati korban mindvégig megmaradt az egyik legfontosabb terméknek. Termelését természetesen kizárólag az anyaország igényei ösztönözték. Franciaországban a textilipar hasznosította mint festékanyagot. Az európai kereslet növelte a kezdeményezők létszámát, de az a termelés bonyolultsága miatt nem válhatott uralkodóvá.

Termelése a következő módon történt:

Az indigómagvak vetésének ideje a szeptember-novemberi időszak, ekkor kis lyukakat furtak a földbe és ezekbe szórták bele a magvakat. Az így telepített indigócserje általában 2 évig volt termőképes, eddig

tartották meg, utána újakat kellett telepíteni a régiék helyett. Rendkívül kedvező, hogy évente legalább háromszor lehetett szüretelni. A leveleket folyamatosan szedték és az indigóüzemben dolgozták fel. A francia gyarmatokra, így Saint-Domingue-ra is jellemző, hogy a termékek feldolgozott állapotban kerültek a világpiacra. A termelő- és feldolgozóipar szorosán összefonódott a gyarmat életében. Ugyanakkor magában Franciaországban is erős feldolgozóipar alakult ki az atlanti kikötők környékén.

Ez a tény majd a függetlenségi korszakban érezteti erősen hatását, amikor a fehérek távozása után a szakértelem hiánya a termelés rohamos csökkenését eredményezte.

Az indigóüzem, az "indigoterie" 4 nagyobb kádból állt, ezekben végezték az ülepitést, magának a festékanyagnak a kiválasztását. A kádak között szintbeli különbség volt, így könnyítve meg az ülepitést. A legfelső kádban, sok vízben a leszedett levelet alaposan kiáztat-
ták, majd ezt a lét egy másik kádban hosszú keverés után ülepitették, így nyerték az indigóiszapot. Még további ülepités, tisztítás után a folyamat végén a sűrű, még nedves masszát vászonzsákokban szárították. Az így nyert száraz festékport faládákban szállították Franciaország kikötőibe, ahol már a felhasználókhoz került. /20/

Amint az idézett statisztikából kiderült, 1801-re, a forradalom utolsó évére a gyarmaton az indigótermelés

2 a nullára süllyedt. Ugy tűnik, hogy a forradalmi időszak pusztítása csupán megelőzte valamivel időben a gazdasági fejlődést. A szintetikus alapanyagokból előállított textilfestékek hamarosan a 19. századra mindenütt kiszorították az ipari életből a növényi eredetű textilfestékeket, így az indigót is.

1740 után az indigó-export mennyisége folyamatosan csökkent a gyarmati kereskedelemben. Szerepét fokozatosan két lényegesen egyszerűbb termelési eljárást igénylő termék, a cukor és a kávé vette át. A cukor termelése - noha már a 16. században megkezdődött a Karib térségben - az európai változásoknak megfelelően, csak a 18. század második felében vált világkereskedelmi méretűvé.

Az első cukornád, a források szerint még a spanyol uralom kezdetén, 1506-ban került a szigetre. Származási helye a Kanári szigetek voltak. Már Amerika felfedezését megelőző időben is ismert terméke Európának, de először gyógyszerként terjedt el, majd fogyasztási cikként a 17. század végétől kezdik használni, kifejezetten az uralkodó osztályok köreibben.

A 18. században szélesebb tömegek között is egyre inkább gyakori lesz a cukor fogyasztása.

Ebben a korban nem minden cukor amerikai eredetű, jelentősebb európai termelő helyek: Madeira, Kanári szigetek, Szicília.

Ami azonban az európai piacokra érkezik és amerikai eredetű, annak döntő többsége 1660-ig Braziliában előállított és onnan szállított cukor.

Ez a brazil cukor Portugálián és Hollandián keresztül kerül be az európai kereskedelembe.

A 17. századi gazdasági depresszió alól - ami Latin-Amerikára jellemző ebben a korban - csupán Brazília jelent kivételt a cukortermelés és export révén./21/

Portugál gyarmat lévén az anyaország jelentős szerepet játszik a 17. századi európai cukorkereskedelem lebonyolításában, azonban a hollandok hamarosan átveszik Portugáliától a vezető szerepet.

Ehhez az is hozzájárult, hogy 1559-ben királyi rendelet tiltotta Portugáliában a cukorfeldolgozó üzemek létesítését. /23./

1660. és 1695. között a brazil cukor kiszorul a világpiacról, helyét fokozatosan veszi át a francia és angol gyarmatokon termelt és feldolgozott cukor. A francia és angol konkurrencia jelentkezése miatt a cukor ára az európai piacokon csökkent, ezzel párhuzamosan Braziliában az előállítási költségek növekedtek, ami szintén a brazil hegemonia megszűnéséhez vezetett. A portugál kormány a válságot látva intézkedéseket tett a cukor termelésének fellendítése érdekében, de hiába emelkedett a termelés mennyisége az 1710-es éveket követően, addigra már az Antillákon termelt cukor határozta meg a világkereskedelmet.

A francia cukortermelés fellendítése is Colbert nevéhez kapcsolódik. Minden idegen illetőségű cukor franciaországi importját komoly vámokkal sújtották, ugyanakkor a francia gyarmatokon termelt cukor exportálását nagyban támogatták.

Az állami támogatás következtében a 18. század elejére Franciaország a jelentős cukortermelő- és exportáló országok közé tartozott. Szerepe az európai, így a világpiacon is meghatározóvá vált.

A francia gyarmatokon a cukornád feldolgozása több változatot is eredményezett, de a világpiaci kereskedelemben két ismert cukortermék vett részt. A kereskedelmi forgalomban megkülönböztették a finomított cukrot, mely "sucre blanc" néven volt forgalomban, és a nyers cukrot, melyet a kereskedelmi statisztikák "sucre brut" néven tartanak nyilván.

A 18. század folyamán a kereskedelmi forgalom Saint-Domingue gyarmaton így alakult a legjelentősebb termékből, a cukorból:

1720:	sucre blanc	1 400 000	livre pesant	
	sucre brut	21 000 000	- " -	
1762:	sucre blanc	51 562 013	- " -	
	sucre brut	72 718 781	- " -	
1774:	sucre blanc	59 100 000	- " -	
	sucre brut	88 408 000	- " -	
1776:	sucre blanc	61 000 070	- " -	
	sucre brut	92 080 417	- " -	
1791:	sucre blanc	70 227 708	- " -	
	sucre brut	93 177 512	- " -	
1801:	sucre blanc	8 016 540	- " -	
	sucre brut	18 517 372	- " -	/23/

A két legfontosabb változat mellett a cukornádtermeléshez tartozik a rum és a cukorszirupgyártás is. Ezek melléktermékként jelentkeznek, de a gyarmat jelentős mennyiséget exportált ezekből a termékekből is.

Rumexport:

1767:	700 000	livre pesant
1774:	720 000	- " -
1789:	3 800 000	- " -

Cukorszirupexport:

1767:	1 500 000	livre pesant
1774:	1 914 000	- " -
1791:	3 542 220	- " -
1801:	99 419	- " - /24/

/Fontos megjegyzés, hogy ez a mennyiség, noha exportként van feltüntetve, természetesen teljes mértékben Franciaországba került. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy ez csak a hivatalos mennyiség, a 18. század folyamán mindvégig jelentős mennyiséget jelent a csempészet útján forgalomba kerülő cukor és melléktermékei./

1789-re az utolsó békés termelési évben a gyarmaton 793 cukorültetvény létezett.

1770-ig tart - noha a cukor a gyarmati gazdaságban ezután is megőrizte vezető szerepét - a gyarmat életében az ún. "cukorkorszak", ami ennek a gyarmattermékek a rendkívül kedvező konjunkturális lehetőségét

jelenti. Ezek után, 1770-et követően a kiviteli értéket tekintve megközelíti, sőt néhány esetben meg is haladja a cukorexportot a kávé exportja.

Mivel a cukor termelése csak nagyüzemi módon volt kifizetődő, a kedvező konjunkturális időszak következményeként az új termék, a cukor, teljesen átalakítja a gyarmat külső képét.

A korabeli utazók leírásai alapján a termékeny sikszágot mindenütt - a már meglévő indigóültetvények mellett, sőt talán azokat ki is szorítva - az ujonnan létrejövő cukorültetvények borítják.

A két növény, az indigó és a cukor, teljesen uralkodó szerepet tölt be a gazdasági életben, aminek következménye a többi kultúra termelésének minimumra való csökkenése, sőt nem egy esetben a megszűnése. A gyarmat további sorsának alakulása szempontjából a legkatasztrófálisabb az élelmiszertermelés teljes elsorvadása. /25/

A gyarmaton a 18. század fordulójára egy igen fejlett és teljesnek tűnő monokultúrális termelés alakult ki, mely kifejezetten világpiaci orientáltságú. A monokultúrális cukortermelés gazdasági-társadalmi torzító hatásainak elemzése későbbi cél, a szükségszerűen jelentkező negativumok ismertetése előtt ismerkedjünk meg az új kultúra termelésének körülményeivel, lehetőségeivel.

Annak ellenére, hogy a cukrot, már a 16. században termelték a gyarmaton és az állam - mint láttuk - jelentékenyen támogatta, a spanyol korszakban mégsem beszélhetünk monokultúráról. 1740-től kezd a cukor termelése monokultúrássá jelleget ölteni, ekkorra mondható, hogy az indigó helyét a gyarmati gazdaságban a cukor vette át. A cukortermelés esetében, - hasonlóan az indigó termeléséhez - csak a nagyüzemi gazdálkodás, tehát a viszonylag nagy területen való termelés nyújtott kedvező lehetőségeket a meggazdagodás számára. Lényeges eltéréseket figyelhetünk meg az indigó-cukor termékváltás és a megelőző dohány-indigó termékváltáskor.

Amíg a dohány vereségekor az általában kisbirtokon gazdálkodó dohánytermelők földjük elvesztése után kénytelenek voltak visszatérni Franciaországba, /így a gyarmat társadalma kicserélődött/ addig a cukortermelés kialakulásakor a kezdeti ültetvényesek között nagy számban találhatunk olyan telepeseket, akik a jobbnak tűnő lehetőségek hatására indigóültetvényeiket alakították át a kedvezőbb cukorültetvényekre. A cukor ugyanis ugyanazokat a termelési feltételeket kívánja meg, mint az indigó: meleg éghajlat, termékeny sík vidék, ahol létfontosságú a víz.

Egy cukorültetvény kialakításához, annak üzemeltetéséhez komoly tőkére volt szükség. A nagy földterület, a több rabszolga tőkeigényes volta mellett az is nehezítette a cukortermelés beindítását a gyarmaton,

hogy az ültetvénybe fektetett tőke igen hosszú idő alatt térült meg, körülbelül 6 év alatt.

Mindezen nehézségek ellenére a cukorültetvények száma rohamosan növekedett. 1680 körül kezdett el hatni a világpiaci konjunktúra, ekkor telepítik az első ültetvényeket. 1701-ben már 35 működő cukorültetvényről tudunk, 1739-ben már 250, 1752-ben pedig 306 a számuk. Ugyanebben az évben 233 olyan ültetvényről tudunk, amely még építés alatt van, 1789-ben, mint azt már láttuk, megközelítik a 800-at. /26/

A cukorültetvények száma mindig is alatta maradt az indigóültetvények számának, viszont a kereskedelmi statisztikákból kiolvasható, hogy a cukorexport mennyisége többszörösen /néha százszorosan is/ meghaladta az indigóét. Ez is bizonyíthatja, hogy a gyarmaton az igazi és talán egyetlen monokultúra a cukortermelésben alakult ki, ugyanakkor a gyarmat legtermékenyebb területeit foglalták el.

Egy átlagos cukorültetvény nagysága 130 carreaux körül van /1 carreaux 1.13 ha./, aminek megműveléséhez 130-140 rabszolgára volt szükség. /27/

A dohánytermelés esetében az átlagos birtoknagyság nem haladta meg a 20 carreaux-t, ennek megművelése inkább családi keretek között rajlott. Az indigótermelés esetén az átlagos földbirtoknagyság a cukorültetvényekhez hasonló, lényeges eltérés nem állapítható meg.

Igen jelentős különbség, hogy egy hasonló nagyságú indigó ültetvény üzemeltetéséhez sokkal kevesebb, 15-20 rabszolga is elegendő volt.

Az ültetvény alapításánál, a föld kiválasztásánál két fontos szempont játszott szerepet. A víz közelsége nélkülözhetetlen, a tengerparthoz való közelség kedvezőbb szállítási lehetőségeket jelentett. Mindezek a tényezők nyilvánvalóvá teszik, hogy cukorültetvény alapítására csak tőkeerős vállalkozók gondolhattak. Kétségtelenül szerepet játszott az új kultúra elterjedésében az a tény is, hogy Franciaország a 18. század elejére már biztosan tartotta kezében a gyarmatot. Ennek hiányában - bizonytalan nemzetközi körülmények közepette ugyanis - a tőkebeáramlás kisebb mértékű lett volna. A korabeli dokumentumok alapján kiderül, hogy nem csupán a Franciaországból beáramló tőke vesz részt az új kultúra elterjesztésében. Gyakori a tehetősebb telepesek közötti házasság, aminek eredménye a tőke további erősödése, koncentrációja.

Maga a cukorültetvény több részből állt. Általában a birtok központi helyén, vagy valamilyen kiemelt részen helyezkedett el a tulajdonos háza, ekörül csoportosultak a gazdasági épületek. Közülük legjelentősebb a cukormalom, ahol a levágott cukornádból a nedvet sajtolták ki, valamint maga a cukorüzem /sucrerie/, ahol a kisajtolt léből a cukrot állították elő. Ezekből

távolabb eső területen-a birtok jelentős hányadán - állt maga az ültetvény,a cukornád, emellett pedig a rabszolgák házai. A valóban megművelt terület az ültetvénynek legjobb esetben is az 1/3-át tette ki, a többi vagy használatlanul állt, vagy pedig kiegészítő tevékenységet folytattak rajta /leggyakrabban élelmiszertermelést/.

Egy bizonyos idő eltelte után a nádat át kellett telepíteni, mert úgy 6-7 év alatt a földterület kimerült, - mivel a gyarmaton a talajgondozást nem ismerték-. Ez a talajváltó művelési rendszer jellemezi a gyarmati gazdálkodást végig a 18. század folyamán. A világpiacon kereslet növekedése azonban ezt a rablógazdálkodást elavulttá tette. Történtek kísérletek a termelés növelésének érdekében. Elsőként az extenzív formában való terjeszkedéssel próbálkoztak.

Az intenzív termelésre való áttérési kísérletek nem váltak általánossá; az újabb módszerek bevezetése /pl. vizimalom, eke használata/, nem jelentett komoly nyereségtöbbletet a hagyományos gazdálkodással szemben. A termelés növelésének, így a bevétel emelésének egyetlen járható útja maradt a hagyományos eljárás alkalmazása, a nádterület mennyiségének, valamint ezzel párhuzamosan a rabszolgák számának növelése. Ezt azonban nagyban nehezítette, hogy a rabszolgamunka iránti kereslet a forgalom korlátozott mértéke miatt mindig jelentősen meghaladta a kínálatot.

A cukornád minden évszakban ültethető, de általában a decemberi hónapban került sor a telepítésre, mert az ekkor gyakori esőzés kedvezett a fiatal növénynek. Az ültetés után az új hajtás gondos ápolást igényel, elsősorban öntözni kell. Maga a feldolgozásra alkalmas nád az ültetés után 14-18 hónap alatt érte be. A megérett nádat a rabszolgák levágták, majd tisztítás után a malomba került. Az ültetéshez hasonlóan a nád vágása is folyamatos művelet, általában decembertől júliusig tartott az aratás ideje. A kivágott részek helyére mindig új nádat ültettek.

A malomban a nádból kisajtolták a nedvet. Általában két henger alkotta a malmot, ezek közé helyezték a levágott nádszárat. Üzemeltetéséhez, a hengerek forgatásához a kezdeti időkben emberi erőt használtak fel, rabszolgák forgatták a hengereket, később váltja ezt fel az állati erő, és csak a 18. század második felében találkozunk a vizierő alkalmazásával.

Az ültetvényen a malom jelentette a legveszélyesebb munkát, itt fordult elő a legtöbb baleset is. Ugyanakkor igen komoly megterhelést is jelentett, mert itt folyamatos volt a munka, hétfőn éjjélkor kezdte el a malom a termelést, és csak szombaton estefelé fejezték be. A nyári hónapokban óriási megterhelés nehezedt a malomban dolgozókra, míg ősszel és télen, amikor telepítettek, előfordult, hogy a malom le is állt.

A kisajtott nedv került a cukorüzembe. Itt a nádból nyert lét nagy üstökben főzték, ülepitették, finomították, szárították, majd faládákba csomagolták. Annak ellenére, hogy a franciaországi atlanti kikötők mellett a cukorfinomítók száma egyre nőtt, a gyarmaton is jelentős volt a gyarmattermékek feldolgozása, a cukor finomítása. Az ismertetett kereskedelmi statisztikákban a nyers és fehér cukor termelési- és exportstatisztikáit találhatjuk meg, de mint végterméket - Saint-Domongue és a többi francia gyarmaton a finomítás fokának megfelelően - hatféle cukrot különböztettek meg:

sucré brut,
sucré passé,
sucré raffiné,
sucré royal,
sucré tapé,
sucré candi /28/

Az így előállított cukor mellett a cukorüzemnek mindig jelentős terméke volt, mint melléktermék, a melasz, valamint a már említett szirup, a rum és a jellegzetesen gyarmati termék a tafia /a nádból főzött pálinka/.

A melasz és a szirup a királyi rendeletek szerint csak az állatok táplálására volt alkalmazható, a rum és a tafia főzését pedig egyenesen tiltotta a törvény. Ezek az utóbbi termékek jóval kisebb mértékben kerültek be a világpiaci forgalomba, annál keresettebb és jelentősebb termékei voltak az élénk csempészkereskedelemnek.

A csempészett áruk mennyiségére természetesen nincsenek adataink, feltételezhető azonban, hogy igen jelentős mennyiséget forgalmazott a csempészkereskedelem, különösen a háborús időszakokban. /75/

A termelési és eladási statisztikák alapján teljesen egyértelmű, hogy a gyarmaton a 18. század folyamán fejlett monokultúrás termelés folyt. A cukor termelése más módon - úgy tűnik - nem is lett volna kifizetődő. A 18. századot megelőzően Latin-Amerikában csupán egyetlen helyen, Braziliában találkozhatunk monokultúrás termeléssel, ebben az esetben is a cukor jelenti a monokultúrát.

A 18. században két helyen folyik fejlett monokultúrás termelés: a francia gyarmatokon /ott is elsősorban a legjelentősebb Saint-Domingue-en,/ valamint kisebb mértékben az angol gyarmatokon, /leginkább Jamaikán/. Jamaika az angol gyarmati kereskedelem legjelentősebb területe, a cukorexport felét, a kávétermelés 3/4-ét adta ez a gyarmat. /29/

Saint-Domingue esetében, ami a monokultúrát illeti, még meggyőzőbbek a statisztikák. A 18. századi francia gyarmati kereskedelem összértékének 75 %-a erről a területről származott. /30/

A monokultúra, melynek megítélése a gyarmatok későbbi, független kori fejlődésében eléggé problematikus, ekkor, a 18. század folyamán kezdi gyökeresen átalakítani

ezen területek gazdaságát és társadalmi szerkezetét.

A monokultúra - amelyet a mai latin-amerikai elmaradottság kutatói szinte egyöntetűen negatívnak tekintenek - torzító hatását a gazdasági rendszerben, a termékstruktúra megváltozásában, a társadalom egyoldalú kialakításában fejtette ki.

Saint-Domingue gyarmaton az indigó és a cukor ültetvényei a sziget termékeny sikseit teljesen elfoglalták. A kialakuló és fejlődő monokultúra a legsúlyosabb mértékben az élelmiszertermelést sújtotta.

Teljesen természetesen a világpiacra termelő ültetvények hamarosan elsorvasztották a kisebb élelemtermelő gazdaságokat, földjeiket felvásárolták. Amíg a 17. század folyamán egy ültetvény szerkezete lehetővé tette, hogy az élelmiszerek jelentősebb részét ott helyben az ültetvényen megtermeljék, addig a 18. századi konjunktúra ezeket a területeket is indigócserjével, vagy cukornáddal ültette be.

A kormány ugyan a 18. század elején még rendeletekkel próbálta támogatni a hagyományos élelemtermelést, jól látva, hogy az egyoldalú termelés a gyarmatok elvesztése felé mutat -, a támogatás azonban nem tudta ellensúlyozni a piaci hatásokat, sőt a telepések elégedetlenségét váltotta ki. /31/

A gyarmat tehát élelmiszerből teljes behozatalra szorult, ami azonban szintén a telepések és a kormány

közötti konfliktusok kiéleződéséhez vezetett. A Franciaországból hozott, importált cikkek ára ugyanis jóval meghaladta azok reális értékét. 1715-ben egy ló ára a gyarmaton 500 livre tournois, egy tehéné 250 livre t., ugyanez Franciaországban a tizedébe került, 45-25 livre tournois-ért cserélt gazdát. /32/

Az élelmiszertermelés teljes elsorvadása, háttérbe szorulása, háborús időkben teljesen kiszolgáltatottá tette a gyarmatot. Mivel Franciaország nem tudta biztosítani sem az élelmiszerek importját, sem a gyarmattermékek exportját, a gyarmat állandó kapcsolatot létesített a környező, elsősorban angol fennhatóságu területekkel a hiányzó élelmiszerek pótlására, valamint a felhalmozódott termékek értékesítésére.

Az élelmiszertermelés elsorvadása, mint a monokultúra legkárosabb hatása, 1804. után is jelentősen befolyásolta Haiti fejlődését. Az addig monopolszerepet élvező francia felvásárlás megszűnte után, a már független ország teljesen kiszakadt a világpiaci körforgásból, a régen virágzó ültetvények helyét önellátó rendszerben termelő élelmiszergazdaságok foglalták el. A független korban - ennek következtében -, a kormányok minden intézkedése ellenére Haiti már nem játszott számottevő szerepet a cukortermelésben.

A gazdaság egyoldalúvá válása mellett a monokultúra - mely alapvetően a cukortermeléshez kapcsolható - társadalmi téren is hasonló egyoldalúságot eredményezett.

A rabszolgaság intézményéről van szó, mely ugyan minden amerikai gyarmaton megtalálható volt, de sehol sem okozott olyan komoly problémákat, mint éppen Saint-Domingue francia gyarmat esetében.

Az amerikai gyarmatok mindegyikében a felfedezést követően számottevő társadalmi változások következtek be; a hagyományos társadalmak átalakultak, az osztályszerkezet, az etnikai összetétel alapvetően megváltozott, gondoljunk csak az indiánok számának változására. A korai gyarmati korszakot jellemző európai-őslakos szembenállás hamarosan kiegészült egy harmadik elemmel, az Afrikából behurcolt rabszolgák problémájával.

Különösen érvényes ez azokra a társadalmakra, ahol a monokultúra követelményeinek következtében a társadalom többségét /döntő részét/ az afrikai rabszolgák adták. Ez a helyzet érvényes az Antilla-térség gyarmataira, és szerényebb mértékben Braziliára.

Elegendő csupán a mai Haiti etnikai összetételére pillantani. A négerek 95 %-os aránya az össznépességből a legmagasabb az amerikai országok között.

Természetesen - mint mindenütt - Saint-Domingue-on is a fehér telepesek alkották a gyarmat uralkodó, egyben tulajdonosi osztályát. Számuk, mint azt látni fogjuk, lassan, de folyamatosan növekszik a 18. század folyamán. A 17. században még csupán néhány száz telepes található a gyarmaton - a gyarmati kor végére, 1789-re

már 30 000 körül vannak -. Örök gondja a gyarmatnak az abszентizmus, az, hogy az ültetvény tulajdonosa nem tartózkodik a szigeten, vagy csak igen ritkán. Helyette más igazgatja az ültetvényt, ő csak annak jövedelmét élvezzi az anyaországban. /33/

Több kortárs szerző véli úgy, hogy az abszентizmus magas mértékben keresendő a gyarmat elvesztésének alapvető oka.

Abban az esetben, ha a tulajdonos nem tartózkodott a gyarmaton, a procureur képviselte őt gazdasági és jogi ügyekben, végeredményben teljesen helyettesítette a birtokost. Az ilyen képviselő az ültetvény jövedelmének 5-10 %-át kapta szolgálatai ellenértékeként. A procureur ritkán lakott az ültetvényen, inkább valamelyik jelentősebb gyarmati városból kísérte nyomon annak életét. Ott lakott viszont a gerant, a gazdasági irányító, aki előre megállapított bérért a konkrét termelési folyamatot irányította. Mint az a fizetés módjából kiderül, a gerant nem volt közvetlenül érdekelt a termelés növelésében, hiszen fizetését előre megállapították. Ennek egyenes következménye, hogy gyakran előfordult a hatalommal való visszaélés. A gerant nem egy esetben a pihenőben lévő rabszolgákat bérbe adta - természetesen saját hasznára - valamelyik szomszédos ültetvényre. 1765-ben írja Galbaud du Fort feleségének Franciaországba, Száz ültetvényből - amit úgy irányítanak - 95 romokban hever, ugyanakkor 95 procureur, gerant válik gazdaggá. /34/

A gerant után következik fontosságban /az ültetvény vezetőinek sorában/ az économe, aki általában egy speci-

ális munkafolyamatnak az irányítója. Helyzete lényegesen nehezebbnek mondható a többi fehér telepéséhez hasonlítva.

A ranglétra legalsó fokán a commandeur található, aki egy munkacsoport vezetője.

1720-tól folyamatosan jelennek meg a felszabadított rabszolgákból lett "fekete" commandeur-ök. Helyzetük a rabszolgasorshoz képest lényeges javulást jelent, ugyanakkor szökés esetén ezeket a commandeur-öket azonnal kivégezték. A forradalmi időszakban, a rabszolgalázadás idején ezek a fő szervezők, a vezetők.

1770 után a kedvező és hosszan tartó gazdasági fejlődés hatására egyre több fehér telepés rendezkedett be a gyarmaton végleges otttartózkodásra.

Az ültetvényeken élő gazdák élete rendkívül elszigetelt, a társas kapcsolatok igen ritkák, szinte minden percet elfoglal az ültetvény ügyeivel való foglalkozás.

A gyarmati kor vége felé az életszinvonal komoly emelkedésének következtében a telepések egyre nagyobb gondot fordítanak a mindennapi életkörülményeik javítására. A korábbi faházak helyett egyre több helyen jelenik meg a kőből épített ház, a belső berendezés is egyre igényesebbé kezd válni.

A városi lakosság az előbbiekkel ellentétben lényegesen kedvezőbb körülmények között él. Igaz ugyan, hogy igazán csak két jelentősebb város van a gyarmatokon; az 1670-ben alapított Cap és az 1750-ben épített Port-au-Prince, de ezek élete mégis az igényesebb városi életmód lehetőségét

nyújtotta. /35/

Ezekben a városokban a közművesítés foka igen alacsony, viszont 1788-ban már 6 működő színházról tudunk. Az orvosi ellátottság is gyenge, de 1724-ben már nyomdája van a gyarmatnak és 1763-ban megjelenik az első nyomtatott újság, a Gazette de Saint-Domingue.

1767-ben alakult az első könyvtár, a politikai életre pedig jellemző, hogy már 1740-ben létezett szabadkőműves páholy. /36/

A fehér lakosság tehát igen megosztott és ezt a megosztottságot csak tovább növeli a 18. század második felének nagy gazdasági fellendülése. A vagyoni differenciálódás következtében igen hamar kialakul a szerényebb vagyonnal rendelkező "petits blancs"-ok és a nagytulajdonosok rétege. A gazdasági megalapozottságu érdekek ütközése, majd a forradalmi időkben válik a fehér társadalom számára katasztrófálissá.

A fehér telepes társadalom problémáival szemben - Haiti későbbi sorsának alakulása szempontjából - lényegesen nagyobb szerepe van a gyarmat-számban legjelentősebb, de minden jogot nélkülöző társadalmi alkotóelemének; a rabszolgák tömegének.

A dohánytermelés, sőt még az indigó termelése sem kívánta a munkaerőkérdés radikális megoldását. A rabszolgaság intézményének elemzése azért kerül szoros kapcsolatba a cukortermeléssel, mert /miként a gazdaságra gyakorolt torzító hatás is csak igazán a cukor

megjelenésével kapcsolható össze/, a monokultúra társadalomra gyakorolt hatása is kifejezetten a cukor termeléséhez kapcsolódik.

Az előbbikét termékkel ellentétben ugyanis, mint az ültetvények ismertetésekor láthattuk, a cukorültetvény komoly munkaerőszükségletet teremtett a gyarmaton. Még az indigóültetvény rabszolgaszükségletét is tízszeresen haladta meg.

A már röviden említett "engagé"-rendszer nem tudta megoldani még az indigótermelés munkáskéz gondjait sem, nem-hogy a cukor problémáját. Az egyetlen megoldás az Afrikából behurcolt rabszolgák számának rohamos emelése lehetett.

A cukor világpiaci keresettségének növekedésével párhuzamosan, gyarapodott számban a gyarmat rabszolgatársadalma.

Ismert tény, hogy a rabszolgák behurcolása még a spanyol korszakban kezdődött el, a rabszolgaság alkalmazása azonban nem vált meghatározó mértékűvé a termelésben, különösen azután, hogy az Antilla-térség szerepe ebben a korban /16-17. század folyamán/ egyre csökkent. Alapvető változást figyelhetünk meg az eredeti társadalmi szerkezetben a francia uralom megjelenésétől. A termékstruktúra megváltozása /indigó, majd a cukor megjelenése/ felgyorsította az afrikai szállítmányokat. A monokultúra elterjedése, uralkodóvá válása következtében igen hamar megváltozott a társadalmi szerkezet, a rabszolgák száma kezdte felülmúlni a szabadokét.

A gyarmat lakosságának alakulása:

1697 körül a fehér telepesek száma néhány ezer, rabszolgákról még nem is tesznek említést a források, így feltételezhető, hogy a termelésben nem játszanak domináló szerepet.

1738:	11 540	fehér	mulatt,	117 411	rabszolga	
1753:	18 051	"		154 859	"	
1779:	32 650	"	7055	249 098	"	
1789:	30 826	"	27548	465 429	"	/37/

A forradalmat megelőző évekre tehát a gyarmat társadalma gyökeresen átalakult, az indián őslakosság már a 16. században eltűnt a sziget etnikai térképéről, a fehér lakosság jelentős számban található meg. Megjelennek és a gyarmati kor végére a fehérek számát megközelítik a mulattok, ugyanakkor a gyarmat legnagyobb számú elemévé válik, /a fehéreket kb. tízszeresen felülmulva/ a rabszolgák száma.

Amennyiben összehasonlítjuk a gyarmat társadalmi szerkezetét a szomszédos spanyol fennhatóság alatt levő Santo-Domingo gyarmat lakosságával, úgy a monokultúra torzító hatása még egyértelműbben nyilatkozik meg.

1785-ben Santo-Domingón a népesség megoszlása:

szabadok:	122 640	fő	
rabszolgák:	30 000	fő	/38/

A fenti statisztikák kellően érzékeltetik számunkra, hogy Saint-Domingue francia gyarmat lényegesen eltér a többi latin-amerikai gyarmat társadalmi szerkezetétől. A számadatok mellett - melyek csupán a mennyiségi változásokat jelzik - igen tanulságos megismerkedni a fejlett monokultúras termeléssel rendelkező gyarmat rabszolgatartásának módjaival, a rabszolgák életkörülményeivel.

A gyarmaton élő rabszolgák 2/3-át az Afrikából érkező, tehát nem a gyarmaton született rabszolgák tették ki. Ezek jelentették a társadalmi szerkezet legkevésbé megbecsült elemét. Rabszolga voltuk ellenére lényegesen kedvezőbb helyzetben voltak a gyarmaton született rabszolgák, ők az újonnan érkezetteket megvetették, maguk a tulajdonosok is jobban bíztak bennük, az ültetvényeken általában a komolyabb szakértelmet követelő munkafolyamatok végzését bízták rájuk. Ezek a rabszolgák a gyarmati kor vége felé már a többiek felügyeletét is ellátták. A jogilag egységes rabszolgák között tehát kialakul egy származás szerinti differenciálódás. A források szerint Kongó volt az a terület, ahonnan a legtöbb rabszolga érkezett a gyarmatra.

A hosszú hajóút alatt /40-45 nap/ a halálozási arány, a "veszteség" elérte a 8-20 %-ot. A gyarmatra érkezés után a rabszolgákat egy közös gyűjtőhelyen /magasin/ helyezték el, ahol az eladásig tartózkodtak. A rabszolga ára a század folyamán a világpiaci változásoknak megfelelően állandóan változott, a kereslet állandó

növekedése az árakat egyre magasabbra tornászta.

A század elején egy rabszolga ára általában 500-1000 livre tournois körül mozgott, a század végére az ár 2000-3000 livre tournois-ra emelkedett. Az árat természetesen meghatározta a származási hely, a fizikai állapot, valamint a szakmai tudás. /39/

Az eladás után a rabszolga új gazdájához került, annak ültetvényére szállították. Itt az új rabszolgákat rövid ideig egy megbízható, - általában idősebb - rabszolga felügyeletére bízta, aki megismertette őket a gyarmati élet törvényeivel, valamint az ültetvényen rá váró munkával.

A kedvező konjunkturális időszak extenzív termelést ösztönző hatásának következtében a gyarmaton a munkás-kéz mindig hiánycikk volt. A rabszolgák számának emelése örök gondot jelentett a gyarmati közigazgatásnak. A vételár imént elemzett változása mellett az is nehezítette a rabszolgavásárlást, hogy Franciaország gyenge a tengeri potenciálja miatt, nehezen tudta önerőből a rabszolgaszállítást megoldani. A telepesek ennek következtében mindig is törekedtek a rabszolgakereskedelem szabadságának megteremtésére. Különösen élesen vetődött fel ez a probléma a háborús időszakokban, ekkor a gyarmat - teljesen elvágva az anyaországtól - nem tudott kellő mennyiségű rabszolgamunkaerőhöz jutni. Ennek a kiszolgáltatott helyzetnek a következménye, hogy a rabszolgabeszerzést illetően a gyarmat igyekezett volna az anyaország minden tilalma ellenére szorosabb

kapcsolatot kialakítani az angolokkal. A francia kereskedelmi társaságok működése ugyanis mindvégig sértette a telepesek érdekeit.

Az angol kapcsolatok kiépítésének kudarca után /ezt természetesen a protekcionista politika fenntartása mellett lehetetlen volt véghezvinni/, a 18. század második felétől, a telepesek a rabszolgautánpótlás más módon való biztosítását vezették be. /40/ A statisztikák szerint a gyarmaton élő rabszolgák jelentős része ebben az időben már kreol, ami azt jelenti, hogy ezek Amerikában születtek.

Ennek a megoldásnak, a kreol rabszolgák számbeli növelésének legnagyobb akadálya az volt, hogy a gyarmaton élő rabszolgák körében a születések aránya igen alacsony, 3 % körül mozog, majd csak a század vége felé közeledve éri el a 7-10 %-os arányt. /41/

Amíg a 17. század folyamán a telepes viszonylag nagy önállóságot élvezett a rabszolgafelszabadítás terén, a kormány a 18. században, hogy a munkaerő-csökkenést megakadályozza, igyekezett a felszabadítást visszaszorítani úgy, hogy annak lehetőségét egyre nehezebb feltételekhez kötötte.

Egy 1775-ös rendelet értelmében a 40 év alatti rabszolga felszabadítása után a felszabadítónak, /a tulajdonosnak/ ha az illető férfi, akkor 1000 livre tournois-t, ha nő, akkor 2000 l.t. kellett adóként az államkasszába fizetnie. /42/

A törvény kikerülésének egyik módja volt, hogy a rabszolgát ezekután nem hivatalosan szabadították fel, hanem csak gazdája lehetővé tette számára a szabad életet, az ültetvényen belül biztosítva számára egy kis földterületet. Ilyen "libre de savane" volt a későbbi felszabadító háborúk hőse, Toussaint Louverture is. A felszabadítást gátló rendeletek ellenére nyílt lehetősége a rabszolgának a szabadság megszerzésére: önkéntes megváltás esetén, vagy 10 éves katonai szolgálat után. A kormányzat a kreol rabszolgák számának növelése érdekében az ötgyermekes rabszolgánőt legkisebb gyermekének 7 éves korára felszabadította. /50/

A francia kormány a felszabadítás csökkentése mellett igyekezett a rabszolgák érdekeit - ha nagyon enyhe mértékben is - ~~de~~ védeni. Ennek eredményeként a 18. század vége felé a rabszolgotartásban történtek bizonyos változások, de mivel a gazdasági fejlődés a rabszolgotartás humánusabb módzatai ellen szólt, a rabszolgákkal való bánásmód általában igen kegyetlen.

A gyarmatra érkezett rabszolga esetében a telepek igen komolyan számon tartották - ezt a korabeli újságokból tudjuk - a rabszolgák származási helyét, sőt az ezek közötti keveredéseket is.

A gyarmaton a bőrszín szerinti megkülönböztetés igen komoly dolog volt, az európai fehértől az afrikai feketéig kb. 30 féle fő keveredési típust különböztettek meg. A származási helyek figyelembe vétele azért volt jelentős, mert a rabszolga vásárlásakor ez döntő

szempontot jelentett. A különböző munkafolyamatokra az akkori vélemény szerint a különböző "nemzetek" fiai voltak alkalmasak. Ezek a legjelentősebb "nemzetek": Congos, Aradas, Bambarras, Sénégalais. /43/

Az ültetvényen dolgozó rabszolga - mert volt olyan rabszolga is, aki nem ültetvényen, hanem hivatalban dolgozott, ezek száma a forradalmat megelőző időszakban mintegy 40 000 fő - számára a munka reggel 5 órakor kezdődött. 8 óra körül volt egy közös étkezés, délben az ebéd, ezzel együtt az elviselhetetlen hőség miatt 2 óra pihenőt tartottak, majd napnyugtáig /általában este 22 óráig/ ismét munka következett. Az ültetvényes, a rabszolgatulajdonos számára természetesen a legnagyobb problémát rabszolgáinak ellátása jelentette. A lakhely és a ruházkodás a meleg éghajlat miatt nem okozott különösebb gondot, a rabszolgák általában faházakban laktak, ruházkodásuk pedig a legegyszerűbb, legszükségesebb ruhadarabra korlátozódott. A súlyosabb, legnehezebben megoldható problémát a rabszolgák élelmezése jelentette.

A portugál, holland, angol gyarmatok gyakorlata szerint a rabszolgák általában saját maguk gondoskodtak ellátásukról. A hét egy napján, általában szombaton, teljes szabadnapot kaptak, amikor a saját hasznukra dolgozhattak. A tulajdonos adományaként rendelkeztek egy kisebb darab földdel, amelynek művelése e-

legendő élelmiszerrel látta el a rabszolgacsaládot. Még az is előfordult ezeken a területeken, hogy a szabadnapokon a rabszolga bér munkát vállalhatott. /44/

A francia gyarmatokon, elsősorban Saint-Domingue-on erre a familiáris termelésre nem nyílt lehetőség. A telepesek maximális mértékben igyekeztek kihasználni a rabszolgamunkában rejlő lehetőségeket, hétfő hajnalától szombat estig dolgoztatták őket. Ugyanakkor az ültetvény szerkezete sem tette lehetővé a rabszolgabirtokok kialakítását, minden területet a jól jövedelmező cukornádtelepek foglaltak el.

Történtek ugyan kísérletek ilyen kialakítására, de ezeket az idő és a konjunktúra elsorvasztotta. Így a rabszolgák élelmezésének gondjában a telepesek teljesen az anyaország kiszolgáltatottjává váltak. Az élelmezési gondokat nagyban nehezítette az a tény, hogy a rabszolgák létszáma a legmagasabb itt volt az amerikai gyarmatok között. Saint-Domingue és az anyaország közötti kapcsolat nehézkessége miatt a 18. században a rabszolgák élelmezéséből szinte teljesen hiányzott a hús. Az élelmezés a gondok következtében igen szegényesnek mondható, az alapélelmiszereket a különböző déli gyümölcsök, - banán, narancs - jelentették. Ennek eredménye, hogy az általános alultápláltság miatt a gyarmaton a rabszolgák körében sokféle betegség pusztított, a halálozási arány ennek következtében nagyon magas /kb. 5-12 %-os./. /45/

Az élelmezési gondokkal van szoros kapcsolatban a rabszolgák szökésének magas száma is.

A szökés leggyakrabban kiváltó oka, hogy az illető rabszolga előzőleg eltulajdonított valamilyen élelmiszert. A szökések átlagos évenkénti száma egy ültetvényről 3-5 fő. /46/

Már az 1710-es évektől tudunk a szökött rabszolgák csoportosulásáról. Ezek vagy a szomszédos, a rabszolgatartás lényegesen humánusabb formáit jelentő spanyol gyarmatra távoznak, vagy a gyarmaton található erdőkben tanyáznak, örök fenyegetést jelentve a telepéseknek. Az elfogott rabszolgákat keményen megbüntették. Láncra verés, vagy botütés volt a büntetés általános formája, halálbüntetést csak abban az esetben szabtak ki, ha a szökött rabszolgát fegyveresen találták meg. A rabszolga értékének emelkedését mutatja, hogy 1741-től az ilyen esetekben kiszabott halálbüntetést kényszermunkára változtatták át. /47/

A gyarmat társadalma a kezdeti időket követően, a rabszolgák számának rohamos emelkedése után újabb elemmel bővült. A két alapvető társadalmi tömb között /a fehér szabadok és az afrikai rabszolgák/ az idők folyamán megjelenik egy újabb réteg, a kévertvérűek csoportja.

Az eredeti tulajdonos-rabszolga ellentmondást a felszabadítás bontja meg. A Code Noir rendelkezése szerint a születendő gyermek mindig az anya jogállását örökli. Ha azonban egy fehér telepes törvényes házasságot

kötött rabszolganőjével, a rabszolganőt felszabadítottak tekintették. Ha figyelembe vesszük, hogy a gyarmaton a nők száma mindvégig lényegesen alatta maradt a férfiakénak, akkor érthető, hogy a gyarmati korban a fehér telepesek és a rabszolganők közötti házasság nem volt elszigetelt jelenség. Ennek következtében a két nép közötti keveredés hamar megindult. Az ilyen házasságból született gyermekek esetében a keveredésnek több fokozatát ismerték, a szülők hovatartozását illetően. A legismertebb változat, amiről ez a típus a nevét kapta, a mulatt, ami fehér apától és afrikai anyától született gyermeket jelöl.

A 18. század elején a fehér telepesek - leszámítva az "engagé" rendszer kereteiben dolgozókat - mind szabadok voltak. A mulattok számaránya olyan csekély, hogy a statisztikák nem is jegyzik őket, számuk a század elején talán 500 fő körül mozgott, 5/6-od mértékben voltak szabad állampolgárai a gyarmatnak. Ugyanakkor az afrikai eredetű rabszolgák 29/30-ad részben alkották a rabszolgák népes tömegét. A mulattok számaránya azonban a házasságkötések és a törvényen kívüli kapcsolatok gyakorisága következtében gyors mértékben növekedett, ami a kormány kezdeti engedékenysége után maga után vonta a keveredés további megakadályozását célzó intézkedéseket.

A király 1724-ben,rendeletben tiltotta meg a két "faj" közötti keveredést: "Megtiltjuk fehér alattvalóinknak, nőknek és férfiaknak egyaránt, hogy feketékkel házasságot kössenek, az ilyen eset pénzbüntést von maga után." /48/

Ezek után a felszabadítottaknak megtiltották, hogy fegyvert hordjanak, a törvény ellen vétkezőket kényszermunkára kötelezték. Nem hordhattak olyan ruhát, mint a fehér telepesek, a templomokban, nyilvános helyeken a fehérektől elkülönítetten foglalhattak helyet. A mulattok nem viselhettek tisztségeket sem. Az a fehér ember, aki mulatt, vagy rabszolga asszonyt vett feleségül, kizárta magát az uralkodó fehérek közül, őt is a mulattok közé számították.

1775-ben egy újabb törvény szabályozta a vegyes házasságokból született gyermekek jogállását, öröklési lehetőségeit. /49/

Mindezen intézkedések azt eredményezték, hogy a gyarmat szabad jogállású társadalma 1724-től kezdődően három, egymástól jól elkülönülő rétegre oszlott:

1/ nagytulajdonosok /nobles/

számuk 20 000 körül mozog, elsősorban a monokultúra termelésben érdekeltek, alapvetően világpiaci orientáltságuk.

2/ kistulajdonosok /petits blancs/

számuk kb. 14 000, inkább a kávétermelésben érdekeltek.

3/ felszabadítottak /ezek közül 6 jelentősebb keveredési típust különböztettek meg: métis, quarteron, mulatre, capre, griffe, marabout/
számuk a gyarmati kor végére a két előző réteg együttes létszámával egyenlő.

Ez a felállás 1793-ig jellemzi a gyarmat életét, ekkor következik majd be a rabszolgák felszabadítása. /Mindeddig a rabszolgákat nem kezelték a társadalom tagjaiként/

Az 1724-es rendelet mély szakadékot nyitott a szabadok társadalmán belül a fehérek és szinesbőrűek között.

A 18. század második felétől kezd a telepesek körében a rabszolga felszabadítás gondolata teret nyerni. Az amerikai gyarmatok függetlenségi háborújával kapcsolatban, a függetlenség gondolatával együtt a rabszolga felszabadítás is állandó beszédtema lesz a gyarmaton. Franciaországban különböző klubok alakulnak, mint pl. a "Les amis des noirs", amelyek a rabszolga felszabadítást, de legalábbis a rabszolgák helyzetének javítását tűzik ki célul.

Különös, hogy ezeknek az abolitionista mozgalmaknak a legnagyobb ellenzői éppen a felszabadítottak, a szinesbőrűek közül kerülnek ki. Ezek az anyaországban külön érdekvédelmi szervezeteket hoznak létre, melyeknek egyetlen célja a szinesbőrűek azonos jogállásának ki-
harcolása. A francia forradalom gyarmatra gyakorolt

hatásakor ezek a rejtett, vagy nyílt társadalmi ellentétek /az évszázados sérelmek/ elemi erővel törnek a felszínre és eredményezik a polgárháború kiterjedését a gyarmat minden területére, aminek következménye a teljes gazdasági romlás.

A gazdaság és társadalom imént elemzett torz, egyoldalú és ellentmondásos fejlődése mellett állandó és súlyos nehézséget jelentett a gyarmat számára a protekcionizmus, mint az anyaország és a gyarmat minden kapcsolatát meghatározó kereskedelmi elv. A protekcionizmus, mint általános gyarmati gyakorlat a kezdektől fogva megtalálható volt az amerikai gyarmatok kereskedelmében, tehát nem a monokultúra hatásaként jelentkezik Latin-Amerikában. Saint-Domingue esetében mégis szoros kapcsolat mutatható ki a monokultúra és a protekcionizmus között, mert a többi amerikai gyarmattal ellentétben ez az elv a francia gyarmatot a monokultúra kizárólagosságából következően teljes mértékben kiszolgáltatatta mind az export, mind az import területén.

A telepesek protekcionizmus elleni küzdelme végső soron a gyarmat autonomista törekvéseihez, majd teljes függetlenedéséhez vezetett.

Protekcionizmuson, mint kereskedelmi elven azt értették, hogy pl. esetünkben Franciaország és Saint-Domingue csak egymással kereskedhet. A gyarmat oldaláról vizsgálva az évet ez annyit jelentett, hogy a gyarmatnak tilos bármilyen kereskedelmi kapcsolatot tartani idegen, nem

francia területekkel. A protekciónizmus, mint kereskedelmi gyakorlat tehát egyértelműen az anyaország érdekeit szolgálja. A francia állam a protekcionista gazdaságpolitika értelmében minden értéket, ami a gyarmaton keletkezett, a legteljesebb mértékben igyekezett kisajátítani. Ez a gazdaságpolitika a monopóliummal ellentétben nem csupán néhány termékre terjedt ki, hanem az export és import minden egyes tételére.

A gyarmati gazdálkodás elején, amikor a gazdasági életet csak a vad állattenyésztés jellemezte, vagy kisebb mértékben a dohánytermelés, a telepéseknek nem okozott gondot a protekciónizmus. Inkább mondható, hogy az anyaországhoz való szoros kapcsolódás bizonyos védettséget jelentett a gyarmaton élő telepések számára.

Az ellentétek akkor éleződtek ki, amikor a francia kormány a kereskedelmi jogokat különböző társaságok kezébe adta, 3 %-os királyi adó mellett a "Commerce de France" társaság intézette a gyarmatok kereskedelmét az anyaországgal. Colber úgy képzelte el Franciaország gyarmati politikáját, hogy a kereskedelmet egy nagyhatalmi társaság kezébe kell adni, de hamarosan több, kisebb specializálódott társaság kezdte meg működését. A különböző társaságok tevékenysége összességében sújtotta a telepéseket. A monokultúra fokozatos kialakulása, az indigó és cukortermelés megindulása, valamint ezzel kapcsolatban a rabszolgák számának növekedése

különösen a szegényebb telepeseket szolgáltatta ki a nagybirtokosokkal való harcban. Ezek folyamatosan veszítették el földjeiket. A monopolizált társaságok tevékenysége következtében a nagy kínálatú gyarmat-termékek ára irreálisan csökkent. Ez pedig már a tehetősebb telepesek érdekeit is sértette, akik kénytelenek voltak így eladni termékeiket, holott ha más területekkel is kereskedhettek volna, nyilvánvalóan kedvezőbb áron tudják értékesíteni a keresett termékeket. Ugyanakkor az is az elégedetlenséget növelte, hogy a gyarmaton élőknek a drágább francia cikkeket kellett vásárolniuk az esetleg lényegesen olcsóbb angol áruk helyett. Mindez már igen korán, a 18. század elején is komoly ellentétekhez vezetett, a telepesek kérték, hogy semleges területekkel is kereskedhessenek, az állam azonban hajthatatlan maradt.

A protekcionizmus elvének gyakori megsértését mutatja az a tény, hogy 1689-ben, 1699-ben, 1727-ben, 1771-ben kelt törvények újra és újra hangsúlyozták az idegen területekkel való kereskedelem szigorú tilalmát.

1722-ben megtiltották az addig használatos spanyol pénznemek használatát a gyarmaton, így akarván elejét venni a szomszédos spanyol területekkel való kereskedelemnek. Ugyanakkor a kevés engedélyezett külső kereskedelmet hatalmas vámokkal sújtották. /51/

A protekcionizmus merevsége már 1722-ben fegyveres összeütközést eredményezett. Ennek eredménye, hogy a protekcionizmus elvének fenntartása mellett a társaságok működését korlátozták, ezekután a telepesek

viszonylag szabadabban, önállóan kereskedhettek.

1744-ben háború kezdődött Angliával, ami - mint minden ilyen eset - az értékesítési lehetőségeket igen komolyan rontotta.

A háború hatására a francia kormány 1748 és 1756 között igyekezett kisebb engedményeket adni a hatalom megszilárdulása érdekében, de a protekcionizmus mint fő elv, gyakorlatban maradt.

Az 1756-63 közötti hétéves háború már lényegesen súlyosabb problémákat vetett fel, sokmindenben előrevezítve a későbbi katasztrófát. A háború során Franciaország több jelentős gyarmatát elveszítette, csak Saint-Domingue, Martinique, Guadeloupe maradt meg a korona birtokában. Ennek következtében nagyobb gondot fordítottak a gyarmatokra, növelték önállóságukat, bekapcsolták őket a francia politikai életbe. Kereskedelmi téren az anyaország egyetlen engedményt volt hajlandó megtenni a telepeseknek: ezután a melaszt és a tafiát idegen kereskedőknek is el lehetett adni. Nagy eredménynek számított a telepesek kereskedelmi szabadságáért folytatott harcban, hogy Franciaország engedélyezte egy nyitott kikötő működését a gyarmaton. Ez Mole-Saint-Nicolas kikötője volt.

A függetlenedés, a protekcionizmus eltörlése felé vezető úton újabb jelentős állomást jelentett az amerikai gyarmatok függetlenségi küzdelme. Nagy számban jöttek létre titkos szervezetek, amelyek a szabad kereskedelmet, sőt a teljes elszakadást hirdették.

A telepesek megnyugtatósága érdekében az anyaország 1784-ben még tovább lazított a szigorú kereskedelmi rendszeren. Kiadtak egy árulistát - leginkább élelmiszerek jegyzéke volt - amelynek tételeit a telepesek szabadon importálhatták. A nyitottság tovább növekedett, a francia gyarmatokon, erre az időre már 7 olyan kikötő működött, melyek szabadon fogadhattak idegen kereskedelmi hajókat.

Mindezen rendelkezések ellenére a gyarmaton nem sokat javult a helyzet, az elszakadás gondolata egyre nagyobb tömegeket hódított meg. Az anyaország rendelkezéseit kijátszva az 1780-as évektől a gyarmati kikötők gyakorlatilag nyitottak, a külső kereskedelem teljes szabadságot élvezett, a nemhivatalos kereskedelem, a csempészet pedig óriási méretűvé duzzadt. /52/

Saint-Domingue esetében tehát a protekcionizmushoz való merev ragaszkodás a páratlan fejlettségű monokultúrás termeléssel összefüggésben a 18. sz. végére a gyarmat teljes kiszolgáltatottságát és az anyaországgal való szembefordulását eredményezte. Ez a súlyos ellentét, kiegészülve a rendkívül egyoldalú társadalmi és gazdasági szerkezet ellentmondásaiból fakadó problémákkal, teljes törvényszerűséggel vezetett az 1790-es években a pusztuláshoz.

Az előbb elemzett ellentmondások végső kiéleződését a gyarmaton néhány évtizedre háttérbe szorította egy új termék, a kávé megjelenése. Termelése rohamos léptekben

hódított teret a 18. század utolsó néhány évtizedében. Ennek oka a rendkívül kedvező konjunktúra kialakulása. Az 1770-es évekig egyeduralkodó termék a cukor, ettől kezdődően társul mellé a kávé, mint kitűnően értékesíthető gyarmattermék. Megjelenése és elterjedése a második virágkort jelentette a gyarmat gazdasági életében. A kávé már a 17. században ismert, noha igen kis mennyiségben fogyasztott termék volt Európában.

1640-ben alakult az első kávéház Velencében, majd sorra jelentek meg társai Európa egyéb nagyvárosaiban. 1700-ban nyílik meg Párizs első kávéháza, 1713-ban már 300 van belőlük. A kávé közkedveltségének növekedését, a fogyasztás emelkedését mutatja, hogy 1790-ben már 900 kávéház várja a kávé kedvelőket a francia fővárosban. /53/

1696-ban a Mercure Galant a kávé általános elterjedéséről tudósítja olvasóit. /54/

1718-ban termett először francia gyarmaton kávé. A Bourbon-sziget volt a kávétermelés kiindulópontja. 1723-ban már létre is hoztak egy társaságot, az újjászervezett Indiai Társaságot, mely a kávé monopóliumát kapta meg. Minden terméket felvásárolt és Franciaországba szállított. Az új kultúra hamarosan meghonosodik és elterjed Saint-Domingue gyarmaton is.

A kávéexport alakulása a század második felében:

1755: 6 991 258 livre pesant

1767: 15 607 222 - " -

1774: 29 008 890 - " -

1776: 32 109 000 livre pesant

1791: 68 151 180 - " -

1801: 29 510 450 - " - /55/

A 18. század elejére, a gyarmaton a termékeny és gazdag síkságokat teljesen elfoglalták a cukor és indigó-ültetvények. Ennek ellenére a kávétermelés megindítása nem ütközött különösebb nehézségekbe. A kávéültetvények száma az 1789-es esztendőre 3117.

A kávétermelésbe bekapcsolódók, vállalkozók kedvét igen megnövelte, hogy amíg a század folyamán a cukortermelés deficitese volt mondható, addig a kávétermelés rentábilis volt.

Nem igényelt olyan nagy tőkebefektetést, mint a cukortermelés, ennek köszönhetően a kávéültetvényesek között szép számmal találhatunk kisebb tulajdonosokat is.

Az új kultúra megjelenése nem eredményezte a gyarmat termékstruktúrájának gyökeres megváltozását, inkább beszélhetünk a monokultúra kiterjedéséről. Nem alakult ki ugyanis harc a régi, már elterjedt növények termelői és az új vállalkozók között. Ez természetesen nagyon megkönnyítette a kávé térnyerését.

Amíg ugyanis a cukor elterjedése a gyarmaton egyet jelentett a kistermelők tönkremenetelével, a földek koncentrációjával, addig a kávétermelés nem okozott a tulajdonszerkezetben változásokat.

A gyarmat jelentős részét kitevő hegyes vidékek éghajlata ugyanis nem kedvezett a cukor és indigótermelésnek, viszont a kávé számára ezek a területek voltak a

kedvezőek. Így az új kávéültetvény alapítása szempontjából a földterület szerzése nem jelentett gondot, az állam hathatós támogatásával - amit a kávétermelés fellendítése érdekében tett - könnyen hozzá lehetett jutni. A kávéültetvények száma rohamosan emelkedett a hegyes vidékeken. Elterjedésében a későbbi fejlődés szempontjából tragikus az, hogy a hegyes vidékeken a monokultúra megléte ellenére találkozhatunk bizonyos mennyiségű élelmiszertermeléssel, a kávé terjeszkedése azonban ezt a még meglévő szerény élelmiszertermelést is teljesen elsorvasztotta.

A hegyes vidékek, az ún. "quarter neuf"-ök igen termékeny terepet jelentettek a kávé számára, hiszen eddig itt nem folyt termelés, a föld nem merült ki. Az ilyen terület számára az egyetlen hátrány a tengerpart távolsága. Igen hamar benépesítette a kávé az új területeket, az 1770-es évektől már egyre gyakoribbak a földbirtokokkal kapcsolatos perek, ami azt mutatja, hogy a szabad földterületek erre az időre elfogytak, megindul a harc a telepesek között a földekért.

A kávétermelés esetében az átlagos földbirtok nagysága 100 carreaux, aminek megműveléséhez 50 rabszolgára volt szüksége a tulajdonosnak.

↖ A megszerzett területen az erdőt kiirtották, a szabad területre vetették a kávécserejéket. A kávénak kifejezetten kedvezett az erdős, bokros terület. A vetés ideje általában március, április hónap. A kávécsereje az elültetés után 3 évvel termett, általában 6-20 évig volt érdemes egy kávécserejét megtartani. A szü-

retelés hosszú folyamat volt, a munka java szeptembertől decemberig tartott. Mindig csak az érett magvakat szedték le, így végülis a szüret az egész évre kiterjedt.

A leszedett magvakat az ültetvény középpontjában található feldolgozó üzembe szállították, ahol megtisztították, majd igen lassan és gondosan megszáritották. A legegyszerűbb módszer az volt, hogy egy ferdén elhelyezett falapra szórták fel a friss magvakat, amit aztán a nap melege megszáritott.

Ezekután a hántoló malomban teljesen megtisztították, majd ha kellett, összezuzták és zsákokba csomagolva szállították a tengerparti kikötőkbe.

Mint látható, a kávé lényegesen egyszerűbb munkafolyamatokat igényelt feldolgozása során, mint az indigó, vagy a cukor. Ennek következménye, hogy a kávétermelésbe fektetett tőke igen gyorsan növekedett. A legnagyobb gondot minden esetben a szállítás okozta. Az úthálózat teljes hiánya miatt a kávéval teli zsákokat emberi, vagy állati erővel kellett hegyi ösvényeken a tengerparti kikötőkbe szállítani. A kikötőkből a protekcionizmus elvének megfelelően, a termelt kávé Franciaországba került. A cukorhoz hasonlóan a kávé esetében is igen jelentős Franciaország reexportáló tevékenysége.

1731-től már Franciaország exportálja az Antillákról származó kávé. Mivel a helyi, franciaországi fogyaszt-

tásra bőven elegendő volt a Bourbon-szigeti kávé, az amerikai gyarmatokról származó kávé Franciaország teljes mértékben reexportálta. /56/

A három legjelentősebb gyarmati termék: az indigó, a cukor, a kávé termelése és reexportja, jelentős szerepet játszott Franciaország külkereskedelmi kapcsolataiban, így gazdasági fejlődésében is.

A 18. századi gyarmati kereskedelem alakulását az alábbi táblázat mutatja:

/Az értékek livre tournois-ban értendők!/

É v e k :	Export Franciaországba	Import Franciaországból	export- import különbség
1716	17 211 000	9 815 000	7 396 000
1725	14 445 968	13 838 749	607 219
1726	14 997 796	13 940 498	1 057 298
1727	16 879 807	14 791 917	2 087 890
1728	18 963 231	15 886 000	3 077 231
1729	18 781 570	15 952 821	2 829 249
1730	19 828 618	16 610 453	3 218 165
1731	20 799 269	18 963 645	1 835 624
1732	20 351 741	18 128 417	2 223 324
1733	20 818 686	15 683 781	5 134 905
1734	21 979 797	15 798 723	6 181 074
1735	22 736 517	16 253 496	6 483 021
1736	30 846 490	20 392 803	10 453 687
1737	35 978 924	20 487 947	15 490 977
1738	38 791 871	22 985 679	15 806 192
1739	44 458 715	23 461 571	20 997 144
1740	27 936 547	22 945 443	4 991 104
1741	29 682 986	23 669 695	6 013 291
1742	32 986 879	24 871 567	8 115 312
1743	35 769 060	24 503 139	11 265 921

É v e k :	Export Franciaországba	Import Franciaországból	export import különbség
1744	38 898 498	26 775 000	12 123 498
1745	41 994 694	27 332 840	14 661 854
1746	45 686 949	28 487 926	17 199 023
1747	47 867 870	29 336 853	18 531 017
1748	50 986 517	31 765 537	19 220 980
1749	57 634 800	32 385 540	25 249 260
1750	61 747 723	34 469 864	27 277 859
1751	65 096 394	36 598 958	28 497 436
1752	67 579 507	37 647 637	29 931 870
1753	71 810 221	38 275 789	33 534 432
1754	77 791 152	39 386 876	38 204 276
1755	81 641 203	42 121 336	39 519 687
1756	11 874 848	10 834 900	1 039 948
1757	12 698 289	10 976 000	1 722 289
1758	13 987 154	11 441 659	2 545 495
1759	14 866 898	12 523 559	2 343 639
1760	16 779 707	13 237 146	3 542 561
1761	17 998 984	14 405 070	3 593 914
1762	19 885 365	14 669 834	5 215 531
1763	22 892 755	15 216 132	7 676 623
1764	103 847 670	20 646 758	83 200 912
1765	105 485 384	22 757 698	82 727 695
1766	106 679 166	25 896 900	81 082 266
1767	108 563 009	28 609 865	79 953 144
1768	111 434 545	33 901 537	77 533 008
1769	115 767 691	37 375 440	78 392 251
1770	118 698 980	41 749 394	76 949 586
1771	121 949 895	44 637 153	77 312 742
1772	123 879 059	46 524 080	77 354 979
1773	123 698 778	48 827 276	74 871 502
1774	124 545 997	51 932 697	72 613 300
1775	124 904 684	52 321 000	72 583 684
1776	126 110 142	53 718 211	72 391 931
1777	111 546 486	52 994 630	58 551 856
1778	110 989 894	50 879 894	60 110 000
1779	108 989 979	49 898 742	59 091 237

É v e k :	Export Franciaországba	Import Franciaországból	export import különbség
1780	107 848 700	46 989 617	60 589 083
1781	100 897 064	47 767 900	53 129 164
1782	108 609 873	49 999 898	58 609 975
1783	112 088 004	55 879 319	56 208 685
1784	169 673 636	82 864 828	86 809 808
1785	180 891 784	85 674 900	95 216 884
1786	196 286 849	92 999 647	103 287 202
1787	205 959 337	99 548 000	106 411 337
1788	213 438 394	104 193 625	109 244 769

A forradalmat megelőző időszakra tehát Franciaország hasznára a gyarmati kereskedelemből óriási volt - mint azt a számok egyértelműen bizonyítják. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a háborús időszakokban /1740-1748 osztrák örökösödési háború, 1756-1763 hét éves háború, 1777-1783 amerikai függetlenségi háború/ a gyarmat és az anyaország közötti kereskedelem számottevően csökkent.

Békés időszakban évente átlagosan 4-700 hajó érkezett Saint-Domingue gyarmatra. 1748-ban 421, 1774-ben 562, 1776-ban 560 hajó érkezett a kereskedelmi forgalom lebonyolítására. A francia gyarmati kereskedelem értékének 3/4-e származik Saint-Domingue-ről. A legforgalmasabb francia kikötő Bordeaux, ide érkezik a kereskedelmet lebonyolító hajók 90 %-a. /58/

Az imént idézett statisztikák alapján úgy tűnik, hogy a francia kormány az 1780-as évektől kezdődően igyekezett a gyarmati gazdálkodásban rejlő lehetőségeket maximálisan kihasználni.

A kereskedelmi forgalom értéke egy évtized alatt a kétszeresére nőtt. 1788-ban a francia amerikai gyarmatokra 4270 kereskedelmi hajó érkezett, ebből 847 francia, ugyanakkor 2 519 amerikai illetőségű. /59/

A gyarmati kereskedelem - ami a század második felétől kizárólag az Antilla-térségre vonatkozik - a francia gazdaság legdinamikusabban fejlődő ágát jelenti.

Az 1716-tól 1788-ig tartó időszak gyarmati forgalmának értéke:

export 4 587 050 000 livre tournois

import 2 205 657 000 - " -

az összes kereskedelmi érték:

6 792 707 000 livre tournois!

A gyarmati kereskedelem szerepének érzékeltetésére vessünk néhány pillantást a francia gazdasági életre. Az ancien regime komoly pénzügyi politikát folytatott, igyekezett megteremteni az államháztartás egyensúlyát, a bevételeket és kiadásokat megszervezni. Mindezek ellenére az államadósság már XV. Lajos uralkodásának kezdetén állandósult, elérte a 60 millió livre tournois-t.

1726-ban 180-200 millió l.t. volt a bevétel, ekkor sikerült az egyensúlyt megteremteni.

1751-ben 255 millió, 1752-ben 265 milliót tett ki a költségvetés összege. Az államháztartás számára a komolyabb gondok az állandósult háborúskodással kezdődtek. A francia gazdaság képtelen volt előteremteni a

francia nagyhatalmi igények számára szükséges hadikiadásokat, emiatt az állami adósságok állandóan nőttek. /60/

A hét éves háború alatt a francia hadikiadások összege 1 105 000 000 l.t. Ezek mellett a királyi udvartartás, a "Maison du Roi" kiadásai jelentettek komolyabb tételeket, a 70-es évek körül 43-50 millió körül mozogtak. /61/

A bevételek szinte csak arra voltak elegendők, hogy az adósságokat törlesszék.

A francia kormány számára az amerikai háború 1 300 000 000 l-t-ba került. Ennek az összegnek a nagy része azonban már kölcsön volt.

1789-re a francia pénzügyi életben teljes csőd figyelhető meg:

Év:	bevétel:	kiadás:
1726	181, millió l.t.	182,3 millió l.t.
1751	258,5 "	256,3 "
1775	377,2 "	411,4 "
1788	471,6 "	633,1 " /62/

A kormány a fenyegető válságon úgy igyekezett urrá lenni, hogy jelentős mértékben próbálta növelni a gyarmati kereskedelmet. A termelés rohamos növelése érdekében egyedül Saint-Domingue gyarmatra 1786-ban 20 000, 1787-ben pedig 40 000 rabszolgát szállítottak. /63/ A francia kormány mindent elkövetett, hogy már addig is meglévő vezető szerepét a gyarmati áruk reexportálásá terén még tovább növelje. Ez a gyarmatok szinte

teljes kifosztását eredményezte.

Saint-Domingue jelentőségére utal, hogy 1789-ben Franciaország általános külkereskedelmi forgalmából /aminek értéke 1 097 662 000 livre tournois/ egyedül ez a gyarmat 716 715 962 l.t.értéket, tehát az egész francia külkereskedelemnek a 2/3-át bonyolította le!

Egyedül a kincstár jövedelme ebből a hatalmas forgalomból 21 587 180 l.t. /64/

Franciaország a behozott gyarmattermékek 75 %-át az európai piacokon értékesítette.

1789-re Saint-Domingue gyarmaton a gazdasági tevékenységbe fektetett tőkemennyiség a következőképpen

oszlott meg:

- cukortermelés	55 millió livre tournois
- kávétermelés	46 - " -- " -
- indigótermelés	63 - " -- " -
- gyapottermelés	21 - " -- " -

Természetes, hogy ilyen nagy értéket jelentő és ennyire fejlett, gyümölcsöző gazdasággal rendelkező gyarmat sorsa nem lehetett közömbös az anyaország számára.

A francia forradalom hatásaként jelentkező autonómista és elszakadási törekvések, jelentős érdekeket sértettek és komoly ellenállást váltottak ki Franciaországban.

Harc a függetlenségért. 1789-1804

A gyarmat és az anyaország közötti ellentétek már korábbra, a 18. század első felébe nyulnak vissza. A telepesek merev szembehelyezkedését mindig Franciaország határozott protekcionista politikája váltotta ki. Az első komolyabb konfliktus 1722-ben következett be. Ekkor, mintegy 2000 telepes tiltakozott a társaságok működése, a királyi adminisztráció ellen. A harc végighúzódik a 18. század folyamán, a telepesek követelése hogy az anyaország lazítsa a kötelékeket, tegye lehetővé a szabadabb kereskedelmet, Franciaország érdeke viszont az, hogy minden, a gyarmaton keletkező termék az anyaország gazdagságát növelje. A protekciónizmus az állandó konfliktusok ellenére azonban a század folyamán mindvégig fennmaradt.

Az 1789-től 1804-ig tartó felszabadító háborúk rendkívül gazdag eseménytörténetének bemutatása nem cél, inkább számíthat érdeklődésünkre az ezalatt az idő alatt végbement, már a függetlenségi kort idéző, gazdasági, társadalmi változások sora.

Az 1789-es franciaországi események hatására kirobbanó ellentétek már lényegesen korábban, súlyos gondot jelentettek a gyarmati közigazgatás számára. Az 1722-es félkeléssel datálódó konfliktusok azonban végig kitapinthatóan jelentős gazdasági-társadalmi differenciálódást takarnak.

Az alapellentétet mindenképpen a gyarmati telepesek és az anyaország viszonya jelentette. Bizonyos megosztottság azonban a gyarmat telepesei között is megfigyelhető. A társadalmi differenciálódásnak megfelelően a nagyobb tulajdonnal rendelkező telepesek és a kistulajdonosok, a "petit blanc"-ok érdekei jelentősen eltértek egymástól.

A autonomista, vagy elszakadási törekvések legintenzívebb^{ben} szorgalmazói a nagytulajdonosok közül kerültek ki. Ők egy esetleges függetlenedéstől komoly gazdasági eredményeket reméltek. Törekvéseikben megerősítva látták magukat az amerikai gyarmatok függetlenségének kikiáltása után.

Lényegesen eltérő érdekeltséggel rendelkeztek a kistulajdonosok. Számukra a gyarmat függetlenségének kivívása nem járt volna jelentősebb eredményekkel, sőt úgy érezték, hogy az anyaország fennhatóságának megszűnése, a kistulajdonosokat kiszolgáltatatta volna a nagybirtokosoknak. Ezért ez a réteg a későbbi küzdelmekben Franciaország pártján állt.

A fehér telepestársadalom is megosztott tehát, gazdasági érdekeltségének megfelelően, ugyanakkor egységes táborot alkot a mulattokkal szembeni fellépést illetően.

1789-et megelőzően, tehát igen jelentős a szabad és tulajdonnal rendelkező telepesek közötti ellentét, gazdasági és faji különbözőség miatt.

Az említettek mellett, a leginkább megkésve, de annál nagyobb erővel jelentkezik majd a gyarmat legsúlyosabb ellentmondása, a szabadok és rabszolgák, a mintegy 60 000 telepes és a legalább félmilliónyi rabszolga harca.

Az észak-amerikai gyarmatok eredményes küzdelme az angol uralom ellen, s a francia forradalmi események Saint-Domingue gyarmaton is felszínre hozták a szunnyadó gazdasági és társadalmi ellentéteket. A politikai események a forradalom kitörése /1789/ után felgyorsultak.

A politikai szervezettség szintjének megfelelően elsőként az autonomista törekvések jelentkeztek. A telepeseknek sikerült kivívniuk, hogy a Nemzetgyűlésben külön képviseletet kapjanak, sőt magán a gyarmaton is megindult a szervezkedés. 1789 elején a telepesek képviselőket küldtek a Nemzetgyűlésbe.

A telepesek a következő követeléseket terjesztették elő:

- a pacte coloniale /a protekcionizmus/ eltörlése,
- autonómia,
- a helyi nemzetgyűlés létrehozása,
- a francia katonaság kivonása,
- garancia az abszolutizmus ellen. /65/

Az autonómia követelése, ami hamarosan a függetlenedés gondolata felé kezdett közeledni, kirobbantotta az anyaország mellett kitartók és a függetlenséget követelők közötti ellentéteket. A már korábban is meglévő megosztottság a kis- és nagybirtokosok között, fegyveres harcot eredményezett. A harc heves és igen kegyetlen jelleget öltött.

Ebben a polgárháborús időszakban jelentkezik először határozott programmal a színesbőrűek mozgalma. A mulattok, annak ellenére, hogy jogilag azonos tagjai voltak a gyarmatnak, mindvégig hátrányos, megkülönböztetett helyzetben éltek. Mozgalmuk lényege, hogy a fehérekkel azonos jogokat

élvezzenek a szinesbőrű telepesek is. A tárgyalások sikertelensége után kirobban a fegyveres felkelés is a fehérek ellen. Ez rövid időre egységbe tereli a különböző célokért küzdő fehér telepeseket, hamar és igen kegyetlenül leszámolnak a mulattok fegyveres mozgalmával. /66/ Az ezek után újraéledő polgárháborúban immáron negyedik erőként, 1791. augusztus 22-én jelentkezik a fellázadt rabszolgák tömege. Követelésük: a rabszolgaság eltörlése.

A nem várt erő jelentkezése teljesen megváltoztatta az addig kialakult erőviszonyokat a gyarmaton.

A rabszolgafelkelés egységbe tömörítette a fehér telepeseket, majd létrejött a kiegyezés a fehérek és mulattok között is.

A mulattok a fehér telepesekkel azonos jogokat kaptak. /67/

Ezek után a gyarmat társadalma két egymással szembenálló erőt jelentett, a szabadokét és a fellázadt rabszolgáikét.

A rabszolgák fegyveres felkelését azonban nem sikerült elfojtani. Az ádáz küzdelem - melyben a társadalom minden

rétege részt vett - eredményeként a gyarmat gazdasága az 1791-es év végére romokban hevert. Az ültetvények szinte teljesen elpusztultak, a tulajdonosok jelentős része - elsősorban a nagybirtokosok - 1792-re elmenekültek. Volt olyan része a gyarmatnak, ahol 1792-re az eredeti 54 tulajdonosból már csupán 2 tartózkodott az ültetvényen! /68/

A polgárháború megszüntetése érdekében Franciaország biztosokat küldött a gyarmatra. /69/

Működésük még jobban szembeállította a telepeseket az anyaországgal. A leginkább sértő intézkedés az volt, hogy a biztosok a háborúskodás mielőbbi lezárása érdekében, az elszakadási törekvések megakadályozására, kihirdették a rabszolgapfelszabadítást.

Ebben az esetben az a felemás helyzet állt elő, hogy amíg az abszolutizmus ideje alatt a merev protekcionizmus állította szembe a telepeseket Franciaországgal, addig most a liberális forradalmi kormányzat váltotta ki elégedetlenségüket. A rabszolgaság megszüntetése már a telepesek gazdasági alapjait, alapvető érdekeit sértette, így egyöntetűen, kis és nagybirtokosok, fehérek és mulattok egyaránt Franciaország ellen fogtak fegyvert.

Az 1793. augusztus 29-én kihirdetett rabszolgapfelszabadítás következménye, hogy a telepesek az angolokat hívták segítségül, az angol királynak ajánlva fel a gyarmatot. Az angolok ígérete, hogy a rabszolgaságot fenntartják, a gyarmaton belüli ellentéteket élezte ki. Az angol uralom a rabszolgák újabb lázadásához vezetett.

Toussaint Louverture vezetésével a fellázadt rabszolgákból alakult sereg Franciaország nevében hosszú harcok után kiverte az angolokat a gyarmat területéről. Az 1801-ben kiadott alkotmány értelmében a sziget Franciaország része, de ez csak névleges, a szigeten végeredményben -hadseregére támaszkodva - Toussaint az úr. /70/

A közel egy évtizede tartó folyamatos háborúskodás következménye, hogy a gyarmat gazdasága teljes mértékben leromlott.

A lakosság létszáma közel százezer fővel csökkent, részben a háború, részben az emigráció miatt.

A termelő tevékenység szinte teljesen megszűnt, egy korábbi 3-400 főt foglalkoztató ültetvényen 1800-ra mindössze 30 volt rabszolga maradt. /71/

A teljesen leromlott gazdaság helyreállítása érdekében Toussaint, aki ugyan Franciaország nevében, de teljes önállósággal intézte a gyarmat ügyeit, több jelentős intézkedést próbált meg életbe léptetni. Legégetőbb probléma volt a termelés megindítása, az elhagyott földek gondozásba vétele. A termelés újrafelvétele érdekében az emigrált francia telepesek földjeit az állam vette tulajdonába, majd kiosztotta azokat a harcokban élenjárt katonai vezetők között. Ennek az intézkedésnek a célja az volt, hogy a nagybirtokrendszert megőrizték.

A nagybirtokrendszer megőrzése mellett a másik gondot a munkaerő jelentette. Az ültetvények gondozásának érdekében Toussaint kiadta azt a rendeletet, melynek értelmében a katonai szolgálatot nem teljesítők számára kötelező a termelő tevékenység.

Elképzelései azonban nem váltak be, elsősorban két hiányosság miatt. A franciák kiűzésével a tőke is eltűnt a gyarmat gazdasági életéből, a megmaradt nagybirtokokat nem lehetett művelés alá venni. Ugyanakkor a munkakényszer nem nyújtott megfelelő lehetőséget a munka beindítására, mert a munkára kötelezettek inkább választották a szökést.

A termelés további katasztrofális csökkenésének - az

... a világkereskedelemben

1800-as évek elejére az indigó és gyapottermelés teljesen megszűnt, a cukor 165 millió livre pesant-ról 45 millióra, a kávétermelés 65 millióról 45 millió livre pesant-ra esett vissza. /72/ - megállítására Toussaint igyekezett az eredeti tulajdonosokat visszahívni a gyarmatra. A franciák visszatérése ugyan élesen ellenkezett a volt rabszolgák érdekeivel, de a termelés megindítása érdekében különböző kedvezményeket adtak volna a volt telepéseknek. Az elhagyott és az állam tulajdonába került ültetvényeket először a volt tulajdonosoknak ajánlották fel.

Toussaint ezzel az intézkedéssel igyekezett az égető tőkehiányon valamelyest enyhíteni. Ez az út természetesen nem lehetett járható, sem a telepések, sem a volt rabszolgák számára. A nagybirtokok tőke és szakember, valamint munkás-kéz hiányában folyamatosan néptelenedtek el.

A nagybirtokrendszer visszaállítására hozott intézkedések kudarca után folyamatosan kezdett kialakulni a gyarmaton a kisbirtok, a hagyományos gyarmati termékek helyét mindenütt az élelmiszer termelés vette át. Minden háborús pusztítás ellenére, az élelmiszertermelés elterjedésének következtében a gyarmaton az általános életszínvonal a gyarmati korhoz viszonyítva emelkedett. A kávétermelés egyedül maradt fenn a gyarmati kor jelentősebb termékei közül, ez vált az általános adó formájává is.

A külföldi, elsősorban francia tőke visszacsalogatásának sikertelensége után Toussaint a világkereskedelmi pozí-

ciók fenntartása érdekében a helyi arisztokrácia gazdasági lehetőségeit igyekezett megteremteni. Az elmenekült telepesek ültetvényein bevezették a beszolgáltatási rendszert. Ennek lényege, hogy az ültetvényen maradtak kötelesek a tulajdonosnak és az államnak beszolgáltatni termelésük egy részét. A feudális gazdálkodás jeleit mutató beszolgáltatási rendszer azonban nem funkcionált sokáig, a primitív gazdálkodás nem tudott elég terméket adni. Hiányoztak a termelők is.

Valamivel sikeresebb intézkedés volt, a nagybirtokrendszer fenntartására tett intézkedések közül a bérleti rendszer bevezetése. Általában 900 carreaux nagyságú földterületet lehetett bérbe venni. Amíg azonban egy ekkora területnek 1779-ben az ötödét, 1787-ben a negyedét, a bérleti rendszerben általában az 1/12-ét tudták csak megművelni. /73/ A bérleti díjat cukorban, vagy kávéban, tehát mindenképpen terményben kellett befizetni. Ez a bérletbe adási rendszer egy darabig funkcionált, de azután a munka rendkívül kicsi hatékonysága, de talán méginkább az újabb háború kitörése, Napoleon csapatainak bevonulása, ezt a kezdeményezést is elsorvasztotta.

A mintegy 32 ezer főből álló expedíciós sereg hamar, közel 3 hónap alatt biztosította a franciák uralmát a szigeten. Toussaint fogságba esett, Franciaországba szállították, ahol hamarosan meg is halt.

1802. május 30-án törvényben állították vissza a gyarmaton a rabszolgaságot. /74/

Az ennek nyomán kibontakozó általános felkelés, a kedvezőt-

len időjárási viszonyok, valamint az európai helyzet megváltozása arra kényszerítette Napoleont, hogy csapatait kivonja a gyarmatról. 1803. december 4-én erősen megfogyatkozva az utolsó francia csapatok is elhagyták Saint-Domingue-ot.

Ezzel Franciaország gyakorlatilag elveszítette a gyarmat feletti ellenőrzés lehetőségét.

1790 és 1803 között Franciaország 100 ezer embert áldozott az amerikai gyarmatai megtartásáért, elsősorban Saint-Domingue védelmében.

A gyarmaton a franciák sikeres kiűzése után 1804. január 1-én Gonaives városában kikiáltották a gyarmat elszakadását, az új állam, Haiti függetlenségét.

A független korszak 1804-

1804. január 1-vel megalakult az amerikai kontinens első szabad országa, ahol a függetlenség mellett a rab-szolgák felszabadítását is kimondták.

Példáját közel két évtized múlva több más amerikai gyarmat követte, de a gyarmati uralom felszámolása ilyen formában sehol sem ment végbe.

Ennek eredményeként a felszabadulás utáni fejlődés teljesen más irányt vesz Haiti és a többi amerikai felszabadult ország esetében. Az amerikai spanyol gyarmatok függetlenségi harcának jellege mind a mai napig vitára ad okot a történészek között, Haiti függetlenségi mozgalmának jellege pedig méginkább tisztázatlan probléma. /76/

A felszabadulást követő évtizedekre jellemző gazdasági visszaesés nem jelenthet fogódzót a probléma tisztázásában, minden nagyobb gazdasági, társadalmi megmozdulás természetes velejárója. A kontinensen végbement felszabadító mozgalmakat a világtörténelem időbeli menetében elfoglalt helyük szerint a polgári, polgári-demokratikus forradalmak közé sorolhatjuk.

Az 1810 -1825 közötti időszak kétségtelenül mélyreható változásokat eredményezett a felszabadult területek gazdasági, társadalmi, világpiaci helyzetét illetően.

A polgári, vagy polgári-demokratikus jelleget nagymértékben kérdéseessé teszi az a tény, hogy a felszabadulási mozgalom vezető ereje nem a polgárság, hanem a nagybirtokos réteg, aminek következménye, hogy a függetlenségi korban a nagy-

birtok konzerválódik, a feudális termelési mód elemei erősödnek meg a már független országokban. A hagyományos gyarmati társadalom szerkezete alapvetően nem változik meg, noha a rabszolga felszabadítás lényeges változásokat hoz. /Pl. a peon-rendszer kialakulása/.

Az ellentmondásos fejlődést tovább bonyolítja, hogy a feudális elemek megerősödése ellenére a függetlenségi korban Latin-Amerika függősége az európai világpiactól tovább növekszik, sőt a kapitalizmus torzító hatása a függetlenségi korban a legnagyobb. Az angol tőke, amely már a gyarmati korban is jelentős szerepet játszott, most a protekcionizmust felváltó liberalizmus következtében teljesen benyomul a nemzeti gazdaságokba, szerepét a 19. század végétől folyamatosan az USA tőkebeáramlás váltja fel.

A függetlenségi korban tehát a fiatal államok folyamatosan és egyre növekvő mértékben kapcsolódnak be a tőkés világpiaci körforgásba, sőt ezeknek az országoknak az életében igazán csak a függetlenségi korszak hozza meg a monokultúra kialakulását.

Ilyen értelemben beszélhetünk a spanyol gyarmatok függetlenségi harcának ellentétes jellegéről, mert amíg a gazdaságuk alapvetően feudális vonásokat mutat, világpiaci kötöttségük a tőkés rendszerbe kapcsolta be őket.

A független Haiti esetében a történelem másféle fejlődési irányt mutat.

A felszabadító mozgalom eltérő jellegének oka természetesen az eltérő előzményekben keresendő. Haiti már a gyarma-

ti korban, a kontinensbeli gyarmatokhoz képest lényegesen eltérő gazdasággal és társadalmi szerkezettel rendelkezett. Az indigó, a cukor, a kávé monokultúrák termelése teljes mértékben a tőkés világpiachoz kapcsolta a gyarmatot. A világpiac minden változása ennek megfelelően érzékenyen éreztette hatását. A afrikai rabszolgák száma tízszeresen haladta meg a fehér telepesek létszámát. Ez a tény a magas lélekszámú /Amerika legsűrűbben lakott területe/ gyarmaton a társadalmi ellentéteket a végsőkig feszítette.

Természetesen az sem lehet mellékes tény, hogy Haiti - szemben a kontinens gyarmataival - egy erős, a tőkés fejlődés útjára lépett, a világuralmi törekvéseiről le nem mondó Franciaország gyarmata. /77/

A 18. századi állandósult angol-francia ellentétben a francia hatalmi törekvések komoly szerepet szántak a gyarmatnak. Ennek következtében Saint-Domingue gazdasági jelentősége Franciaország számára meghatározó. Nem véletlen, hogy a felszabadulás közel egy évtizedes harcainak folyamán Franciaország komoly erőket vetett be a gyarmat megtartása érdekében.

Ezek azok az alapvető különbségek, amelyek már a felszabadulást megelőző időkben léteztek és meghatározóan hatottak a későbbi fejlődésre.

Az eltérő előzmények következménye, hogy noha Haiti legalább egy évtizeddel előzte meg a kontinens többi felszabadító mozgalmát, igen sajátos fejlődési útjának köszönhetően, nem jelentett követendő alternatívát a többi ország

számára.

Ennek okát a rabszolga-felszabadításban találhatjuk meg, abban, hogy Haiti az akkori társadalmi rendszereket tekintve veszélyes kivételt jelentett, olyan államot, ahol a volt rabszolgák vették át a hatalmat.

A végletekig feszített társadalmi ellentétek következménye ugyanis, hogy a gyarmati uralom felszámolása Haitin egyet jelentett a fehér telepesek teljes kiirtásával. A szabad-rabszolga ellentét mellett ennek oka, hogy a felszabadulást megelőzően nem alakult ki a gyarmaton olyan fehér telepes-társadalom, amely magát amerikainak érezte volna. A pusztán meggazdagodás céljából történő gyarmati vállalkozás, az abszентizmussal párosulva nem eredményezett ^{olyan} egy gyarmati kreol társadalmat, mint a kontinensbeli spanyol gyarmatokon.

A franciák elűzésével egyidejűleg az európai tőke is teljesen kiszorult a gyarmat gazdaságából, a francia tőke helyét nem veszi át az angol, vagy az amerikai. Haitin a kontinensen általánossá váló liberális, szabadkereskedelmi elv helyett egy rendkívül szigorú protekcionista, kifejezetten fehér-ellenes, így európaellenes gazdaságpolitika vette kezdetét, ami a fiatal államot Kinához hasonló elszigetelt állapotba taszította. /78/

A spanyol gyarmatokkal ellentétbe ^{ny}Haiti a függetlenség kivívása után teljesen kiszakadt a világpiaci körforgásból, ami az említett gazdasági és társadalmi változásokkal együtt egy radikálisan más fejlődést hozott az ország életében.

A hagyományos európai piaccal való kapcsolat megsza-
2 kitását maga a fiatal állam, már 1805-ös alkotmányában
2 rögzítette. Kimondták, hogy európai, fehér ember tulaj-
donosként nem teheti az országba a lábát. Ennek egyenes
következménye, hogy a valaha francia tulajdonban lévő nagy
ültetvényeket tovább nacionalizálták, az állam, a nép tu-
lajdonába vették.

A franciák visszatérésétől való rettegés összetartó ere-
jének ellenére ebben a kérdésben - az államosított föl-
dek további sorsának alakulásában - az ellentétek hamar je-
lentkeztek. A két elképzelés - a kormány és a felszabadi-
tott rabszolgák - merőben ellenkezően ítélte meg az álla-
mosított földek további sorsát.

A kormány álláspontja az volt, hogy az ültetvények maradja-
nak meg eredeti állapotukban, az exporttermelés további
fenntartása érdekében. Az exportból befolyó jövedelmeket
a hatalmas állami, elsősorban katonai kiadások tették szük-
séessé.

A nacionalizált tulajdonokat az állam folyamatosan kiosz-
totta a felszabadulási harcokban kitűntek között. Az ilyen
ültetvényeken kényszermunkára kötelezték a volt rabszolgá-
kat, a megtermelt javakat négy egyenlő részre osztották: az
állam, a munkások, a tulajdonos és az intéző között. /79/
Ebben a rendszerben az ország társadalma két részre oszlott,
katonákra és dolgozókra.

A kormány elképzeléseivel ellentétesen a nacionalizált föl-
dek művelés alá vételének gyakorlata egészen más képet mutat.

Megindult és általánossá vált az elhagyott földek önhatalmú felosztása a volt rabszolgák között. Ennek a tendenciának a kormány határozott ellenlépései sem tudtak gátat vetni, sőt a kistulajdonosok elleni támadás maga után vonta ezek megmozdulásait.

A gazdasági alapokon kinövő nagybirtok-kisbirtok ellentétpár mellett, ezt kiélezve, hamarosan megjelent és igen komoly problémát okozott a faji ellentét a mulattok és négerek küzdelme.

A gazdasági és társadalmi ellentmondások következtében igen hamar, már 3 évvel a függetlenség kivívása után, 1807-ben két részre szakadt az ország. Az északi részen a volt rabszolgák ragadták magukhoz az irányítást, nagybirtokra alapozva a gazdaságot, míg délen a mulattoké lett a vezetőszerep, a kisbirtok általánossá válásával. A két terület fejlődése gazdaságilag és társadalmilag eltérő.

Az északi államban a gazdasági reformok visszanyúlnak a Toussaint által bevezetett gazdasági elképzelésekhez. Ennek lényege, hogy a gazdaság alapja a nagybirtok, legyen az állami, vagy magántulajdonban, melyet általában állami kényszerrel művelnek, az adózás formája a beszolgáltatás. Az exportcélokat /az állam fenntartását/ célzó nagybirtokrendszer - nem beszélve a munkakényszerről - természetesen ellenkezik a volt rabszolgák elképzeléseivel, akik mindennek előtt a földtulajdonban látják szabadságuk zálogát. Ezeket az elemeket csak erőszakkal lehet munkára kényszeríteni, ami az északi államban katonai, diktatórikus államformát

eredményezett. Az állam minden igyekezete ellenére a kisbirtok terjed, a katonai szolgálat jutalmaként a veteránoknak juttatott 1-20 carreaux nagyságú földtulajdon kialakulásával, maga az állam révén is. /80/

Ez pedig a nagybirtok-kisbirtok ellentétet az északi részen állandósítja.

A déli rész fejlődése lényeges eltérésekkel történik. A felszabadító háború utáni nagyarányú ingyenes birtokadományozás egy sajátos mezőgazdasági rendszert eredményez. A nagybirtok - noha itt is fennmaradt, mint a vezető hivatalnokok állami juttatása - nem vált a gazdaság alapjává. A nacionalizált földekből, katonai érdemek elismeréseként kiosztott földterület nagysága 5-20 carreaux. Ez jelentette az általános földbirtoknagyságot. Ezeket a kiosztott földterületeket általában családi vállalkozásban művelték a tulajdonosok, vagy a bérlők. /81/

A nagybirtok megszüntetése, vagy legalábbis háttérbe szorítása, a kisbirtok állandó terjedése délen két jelentős változást eredményezett az északi állam politikájához viszonyítva. A volt rabszolgák elemi erővel jelentkező földigényének kielégítése következtében délen a nagybirtok-kisbirtok ellentétéből fakadó osztályharc lényegesen békésebb keretek között zajlott, kevesebb gondot okozott az állam számára. Ez pedig itt egy demokratikusabb, liberálisabb kormányzási formát alakított ki.

Összességében tehát megállapítható, hogy a felszabadulást követő néhány évtizedben nem alakult ki egységes

gazdasági elképzelés és ennek megfelelő gyakorlat a volt gyarmaton.

Két nézet megvalósulását figyelhetjük meg. Az egyik, amely a volt nagybirtokrendszert próbálta meg konzerválni, a világpiaci szerep fenntartása érdekében. A másik a kisbirtok kialakulása, mely a volt rabszolgák érdekeit vette figyelembe.

A hagyományos monokultúrák termékek közül az indigó termelése teljesen jelentéktelen, kivitele megszűnik a 19. század első évtizedeire. Általában véve a valaha termékeny és szinte 100 %-ig megművelt síkságon a termelés megszűnt, az ország termőterületei a hegyes vidékekre esnek.

A cukor termelése is rohamosan csökken, a gazdasági életben betöltött uralkodó szerepe megszűnik, kivitele az ország kereskedelmében egyre kevesebb mennyiséget tesz ki. /82/ Találhatunk ugyan még a 20. század elején is cukortermelést a volt gyarmaton, de ez teljesen "családi" vállalkozás, termelésének értéke az ország gazdasága szempontjából jelentéktelen.

Lényegesen jelentősebb viszont a valamikor melléktermékként jelentkező szeszgyártás. A rum desztillálás már a gyarmati korban is létezett, a felszabadulás utáni évtizedekben pedig igen jelentős eredményeket ért el, évente átlagosan 5-6 millió üveg rumot állítanak elő. Ez a hatalmas mennyiségű alkohol azonban nem kerül kivitelre, mind a hazai fogyasztást szolgálja. /83/

Az egyetlen gyarmattermék, amely a felszabadulás után is fennmaradt, a kávé. Továbbélésének oka, hogy termelése a harcoktól kevésbé érintett hegyvidékeken folyt, valamint, hogy már a felszabadulást megelőzően is nagyszámú mulatt és felszabadított fekete ültetvényest találhatunk a kávétermelők között.

Az előállított és exportált kávé mennyisége 1804 után nagyot csökkent, de továbbra is az ország egyetlen exportképes termékét jelentette.

1791-ben 68 151 180 livre pesant

1805-ben 30 870 111 - " -

1824-ben 30 000 000 - " -

az exportált kávé mennyisége.

A gyarmati kor végére jellemző mennyiséget csak a 20. század elején érte el Haiti. /Kb. 65 millió livre pesant/ /84/

Az exportra kerülő agrárcikkek termelésének visszaesése vagy megszűnése, az ország nemzeti jövedelmének katasztrofális csökkenéséhez vezetett.

Az állami kiadásokat az egyetlen bevételi forrás, az export, képtelen volt fedezni. 1820-ban például 7 000 000 gourdes /1 gourde = 5 franc/ értékű export mellett 11 000 000 gourdes importra szorult az ország. /85/

Mindez Haiti folyamatos eladósodását, a belső életszínvonal állandó csökkenését, az elmaradottság kialakulását eredményezte.

Az állami kiadások legnagyobb részét a katonaság fenntartása és a francia jóvátétel fizetésére fordították.

1825-ben ugyanis Franciaország 150 millió franc ellenében

elismerte Haiti függetlenségét. A katonaság jelentőségét érzékelteti, hogy 1825-ben 2 100 000 gourdes állami jövedelemből csak a katonaság fenntartására 1 639 297 gourdes-ot használtak fel. /86/

A hivatalos kormányálláspont - 1807-től már csak az északi állam kormányát értve ezen - ellenére a kisbirtok, a nagybirtok rovására, állandóan terjed az országban.

Az elhagyott, gazdátlan birtokok önkéntes kisajátítása csak kemény harcok árán történhet, hiszen a foglalás a kormány állandó ellenlépését váltja ki.

Az állam tiltó rendelkezéseinek következményeként kirobbanó kisbirtokosi elégedetlenségnek esik áldozatul rövidesen, a függetlenség kikiáltása után, a mozgalom vezetője Dessalines, majd az északi állam uralkodója Christophe is.

1820. október 21-vel a déliek /a mulattok/ uralma alatt egyesült az ország, ami a kisbirtokrendszer végleges, ám harcoktól korántsem mentes kialakulásának nyitott lehetőséget.

Az elhagyott ültetvények önkéntes birtokbevételéről már esett szó, de nagyjából hasonló tendenciák érvényesülnek a helyi arisztokrácia tulajdonában lévő földtulajdonokkal kapcsolatban is.

A felszabadulást követően az ország legsúlyosabb gondja, hogy nincs munkás, aki az ültetvényeket művelné. Az emberek nagy többsége katonai szolgálatot teljesít, vagy a hegyekben csavarog. /87/

A munkaerő hiányának következménye, hogy az ültetvények kihasználatlanul állnak, nincs termelés, emiatt lassan teljesen értelmetlen dolog tulajdonosnak lenni, a nagyobb tulajdonnal rendelkezők folyamatosan megszabadulnak birtokaiktól. A munkaerőgondokat megoldani próbáló, már említett munkakényszer nem jelent megoldást, a munkára kötelezettek között igen magas a szökések száma, ráadásul ez az intézkedés a munkások elégedetlenségét is kiváltja.

A munkakényszer sikeretelenségének nyilvánvalóvá válása után megindul az országban a nagybirtokrendszer felbomlása.

Három formában történik a nagybirtok megszűnése, a kisbirtok kialakulása.

Az első, már említett forma, amely közvetlenül a függetlenség után a kisbirtokrendszer kialakulása felé mutat, a veteránoknak juttatott 5-20 carreaux nagyságú birtokok kialakulása. A katonaság szerepének növekedésével az ilyen jellegű területek száma egyre növekedett.

A második forma, melynek jelentősége viszonylag csekély, az, hogy rabszolgák és bérmunka hiányában a tulajdonosok eladják földjeiket. Az általános pénzhiány miatt azonban ez a forma nem érint nagy területeket. Átlagosan 1-5 carreaux az a földbirtoknagyság, amelynek művelésére egy család önerővel képes. Ilyen nagyságrendben alakulnak ki kisbirtokok eladással. /88/

Az általános munkaerőhiány, a pénz vásárlóerejének csökke-

nése miatt a kisbirtok kialakulásának legelterjedtebb változata a harmadik forma, az ún. "feles" rendszer.

Ennek lényege a következő:

A felszabadulás után a kormány a nacionalizált, franciáktól elvett ültetvényeket, egyben kiosztotta a felszabadító küzdelmekben tevékenyen részt vett katonák, valamint a későbbi állam vezető hivatalnokai és funkcionáriusai között. Ezeket a földeket az állam az ismert munkakényszerrel kívánta műveltetni. Ennek törvénybe foglalása az 1826-ban kiadott Code Rural, mely szabályozta a mezőgazdaság termelését. A Code Rural a katonai szolgálatot nem teljesítők számára kötelező^{vé} tette a termelést, ami újra a szolgásgot jelentette a volt rabszolgák számára. Az egyéb rendelkezések, pl. hogy a termelők csak engedéllyel hagyhatják el az ültetvényeket, szintén fokozták a kormánnyal való szembenállást, valamint növelték a szökések számát. Az országot katonai körzetekre osztották, a termelést katonák ellenőrizték és irányították. Minden katonai terror ellenére a termelés tovább csökkent.

A tulajdonosok körében ezért egyre gyakoribb lett az a termelési módszer, amelynek lényege, hogy az ültetvényen tartózkodó munkásokat érdekeltté tegyék a munkavégzésben.

A "feles" rendszer lényege, hogy a tulajdonos a munkások szökésének megakadályozása érdekében szerződést köt ezekkel, mely szerződés értelmében a munkások kapnak egy bizonyos nagyságú /1-5 carreaux/ földterületet a tulajdonostól, - birtokként - ezen birtok fejében azonban termésük felét

a tulajdonosnak szolgáltatják be. Kisebb mértékben elterjedt ennek a módnak az a változata, melyben a kapott birtok ellenében a munkások a tulajdonos földjét is megművelik. Ez a gazdálkodási forma - mely igen hasonló a feudalizmus korai korszakának termelési módjához - hamar és nagymértékben meghonosodott az országban. Természetesen még nem beszélhetünk örökös birtokról, tulajdonról, a tulajdonos és a termelők általánosan 5-7 évre kötnek szerződést. /89/

A "feles" rendszer, a "métayage" még a 20. század elején is jelentős mértékben található meg Haiti gazdaságában.

A nagybirtok és kisbirtok közötti harc, mely az 1804-es függetlenséggel vette kezdetét, egészen 1848-ig tartott.

A kettő közötti ellentét az 1840 - 1848 közötti időszakban egy általános gazdasági válságot eredményezett. A válság alapvetően mezőgazdasági eredetű, de általános pénzügyi csőd is követi. Ez a pénzügyi válság az egyetlen exoportgazdaságra, a kávétermelésre bénítóan hatott.

Mindehhez járult az 1843-ban kirobbant faji ellentét. A négerek és mulattok között újult erővel tört ki a harc a hatalomért. Az általános gazdasági-társadalmi válság egy mélyen gyökerező osztályharcot, a kisbirtokosok és nagybirtokosok ellentétét, harcát jelentette.

1840 - 1848 között győz az országban a kisbirtok. Erre az időszakra a fentebb említett szerződéses birtokosok már mint tulajdonosok viszonyulnak földjeikhez. A kisbirtok mintegy fél évszázadra meghatározza Haiti gazdasági életét.

A 19. század második felében, mintegy 700 ezer ember lakja az országot. A kisbirtok általánossá válásának következménye gazdaságilag és társadalmilag ellentmondásos. Amíg a kistulajdon kialakulása társadalmilag mindenképpen az ellentétek tompulását eredményezte, gazdasági következménye, hogy a mezőgazdasági termelés pang, az export bevételek csökkennek. Jellemző, hogy 1843-ban az országban járt utazók elbeszélései alapján Haiti már úgy importálja a cukrot, általában az USA-ból. A cukornádból már csak rumot készítenek. /90/

A szigorú protekcionizmus következménye, hogy a merev elzárkózás miatt a külföldi tőke képtelen Haiti gazdaságát mozgásba hozni, hazai tőke nem áll rendelkezésre, az állam képtelen támogatni a vállalkozásokat.

Az 1848 - 1905 közötti időszak tehát a kisbirtok uralmát jelenti, együtt a gazdaság folyamatos romlásával, ugyanakkor ez az időszak a rendszeres felkelések, puccsok, politikai merényletek ideje.

Az 1848-as évvel ugyan lezárul Haiti történelmének egy jelentős, átmeneti szakasza, a kisbirtok végérvényesen győzedelmeskedik a nagybirtok felett, a harc azonban tovább tart. A tulajdonviszonyok megmerevedése ellenére a politikai harc folytatódik, amint azt az állam vezetőinek egyéni sorsa kitűnően példázza:

1843-ban Boyerelnököt száműzték az országból.

1844-ben az új köztársasági elnököt Riviere-t Jamaikára

száműzik. Még ebben az évben az új elnök Guernier, őt is hamarosan száműzik.

1846-ban Riché-t választják meg elnöknek.

Őt 1847-ben Soloque váltja fel a köztársaság vezető posztján.

1849-ben Soloque elnököt Haiti császárává választják.

1859-ben megfosztják a császárt hatalmától, kikiáltják a köztársaságot, elnöke Geffrard.

1863-ban általános felkelés kívánja megbuktatni az elnököt, a katonaság és az angolok segítségével azonban sikerül megtartani a hatalmát.

1867-ben az újabb felkelés sikerrel járt, Geffrard Jamai-kára menekült, az új elnök Salnave.

1869-ben Salnave elnököt halálra ítélik, az ítéletet végre is hajtják.

1870-ben Nissage Saget lett az elnök, 4 év után - lemondva hatalmáról - visszavonult a politikától.

1874-ben teljesen parlamentáris úton Dominique vette át a hatalmat. A 8 évre szóló mandátum ellenére már 1876-ban új elnök van hatalmon, Canal.

1879-ben ennek a Canalnak külföldre kell menekülnie, a hatalmat egy ideiglenes kormány vette át.

Ugyanebben az évben igen véres politikai küzdelmek után a hatalmat Solomon elnök szerezte meg.

Már a következő évben 1888-ban Solomont elűzték, helyét Légitime vette át.

Erre az időre az ország két részre szakadt.

9 hónapos polgárháborús időszak után, 1889-ben Hippolyte vette át a hatalmat az egyesült ország felett.

1896-ban Sam lett az új elnök.

Őt 1902-ben Alexis-Nord követi az elnöki pozícióban.

1905-re az állandósult belpolitikai küzdelmek következtében az amerikai behatolás veszélye igen érezhetően megnövekedett.

A szomorú statisztika is bizonyítja, 60 év alatt 17 kormány, illetve köztársasági elnök, vagy császár váltotta egymást a hatalomban, hogy a 19. század második fele Haiti számára az állandó belső feszültséget, a társadalmi ellentétek súlyos voltát, a szinte szünet nélkül tartó polgárháborút jelenti.

A gazdasági fejlődés számára elengedhetetlen belső béke helyett az állandó háborús helyzet jellemezte Haiti életét. A gazdasági eredetű politikai ellentétek /kisbirtok-nagybirtok/, a faji ellentétekkel súlyosbitva, az ország nemzetközi helyzetének állandó romlásához, a gazdaság fokozatos gyengüléséhez vezettek.

1845-ben az export Haitiről:

kávé:	42 000 000	livre	pesant	
gyapot:	560 000	-	"	-
fa:	75 900 000	-	"	- /91/

Az 1840-1848 közötti mezőgazdasági válság elmúltával a kisbirtok további térnyerése folytatódott, bár adományozása lényegesen ritkább lett, a folyamat lelassult.

A 19. század második fele gazdasági változásainak hatásaként, de különösen a 19. század vége felé a helyi arisztokrácia az európai mezőgazdaság fejlődését egyre inkább a nagyüzemi gazdálkodás módszerét próbálta követni. A nagyüzemi gazdálkodás fenntartása már a függetlenség kikiáltása óta jelentkező probléma az ország gazdasági életében. Most, a 19. század végén azonban a helyzet lényegesen különbözik a század elejének gazdasági életétől, ugyanis a 19. század második felére már alapvetően a kisbirtok határozza meg Haiti gazdaságát.

A nagyüzemi gazdálkodásra való át, illetve visszatérés több égető probléma megoldását tette szükségessé. A két legalapvetőbb probléma a tőke és a föld hiánya.

A nagyüzemi gazdálkodás bevezetésénél az első elképzelés a cukortermelés jelentőségének visszaállításához fűződött. Ennek megvalósításához természetesen jelentős külföldi segítségre lett volna szükség, elsősorban tőkére. A külföldi tőke és minden külföldi eredetű vállalkozás lehetőségét nagyban gátolta a külkereskedelemre kivetett hatalmas vám.

A 19. század végén ennek mennyisége elérte az 50 %-ot, aminek érzékeléséhez elegendő, ha figyelembe vesszük, hogy a gyarmati korban ugyanez a vám 3 %-ot tett ki./92/

A külföldi tőke idegenkedése mellett a cukortermelés monokultúrás termelésének újraindítása ellen szólt az a tény is, hogy a 19. század második felétől, különösen 1860-tól, egy új terület vált a cukorexportban egyeduralkodóvá: Kuba.

Kuba 1830-ban még csak 100 000 000 kg cukrot exportált, 1870-ben már 900 000 000 kg-ot. /93/

A cukor nagyüzemi módon való termelésére tehát a 19. század második felében nem nyílott lehetőség, újra-élesztésére majd csak az amerikai megszállás alatt és azután történik próbálkozás.

A cukortermelés fellendítésére irányuló kísérlet kudarca után a második elképzelés a gyapottermeléssel kapcsolatos.

1789-ben a gyapotba fektetett tőke a kávéba investált 40 %-át, a cukor 1/8-át tette ki, de még így is jelentős értéket képviselt, mint azt a kereskedelmi statisztikák bizonyítják. /94/

Az összexport 14 %-át tette ki a gyapotkivitel. A forradalom hatásaként kibontakozó felszabadítási háborúk a cukorhoz hasonlóan a gyapottermelést is teljesen tönkretették. A 19. század második felétől azonban érezhetően nőtt a gyapot termelése.

Geffrard köztársasági elnök igyekezett a gyapottermelést fellendíteni, ennek érdekében komoly erőfeszítések történtek. Jelentős propagandát fejtett ki az USA-ban élő négerrek Haitira történő áttelepedése érdekében. Az amerikai polgárháború ideje alatt az északiak hajói szabadon köthettek ki Haiti partjainál. Ezek, és egyéb intézkedések hatására az országban a gyapottermelés fellendült úgy, hogy a 20. században a gyapot a második legfontosabb exporttermékévé vált Haitinak. /95/

Ugyanigy a 19-20. század fordulójára figyelhető meg az országban a kakaó nagyüzemi térnyerése.

Az említett termékek nagyüzemi termelésére való áttérés azonban igen felemás módon valósult meg Haitin.

Az 1840-1848-as hosszú mezőgazdasági válsággal, annak ellenére, hogy ez meghozta a kisbirtok győzelmét, a harc nem zárult le. Ezután is több rendelet, törvény igyekezett a nagybirtokot megőrizni egységében.

1877-ben rendeletben szabályozták /csökkentették/ az állami földek felosztását, így akarva gátat vetni a kistulajdon további gyarapodásának. Mindez bizonyítja, hogy a nagyüzem felbomlása még a 19.század második felében is tovább folyt.

A teljes tőkehiány enyhítésére Haiti 1875-ben 36 500 000 franc kölcsönt vett fel Franciaországtól /96/ Külföldi segítséggel 1881-ben megalakult Haiti első bankja is, a pénzügyi gondokon azonban ez sem tudott segíteni, a gazdaságra gyakorolt hatása pedig jelentéktelen.

Minden próbálkozás, kisebb siker ellenére - első sorban a gyapottermelés jelentett sikert - Haitin a 19. században nem sikerült megvalósítani a gazdaság modernizálását, nagyüzemi gazdálkodás bevezetését.

A hagyományos módszerhez való visszatérést jelzi, hogy az exporttermelés érdekében 1883-ban rendelet jelent meg azzal a kedvezménnyel, hogy aki hajlandó termelni, földművelést vállalni, az az állam földjéből 3-5 cerraux nagyságu földet kaphat térítésmentesen. Az az 1883-as rendelet mutatja, hogy a két legjelentősebb hiányosság, a tőke és a föld mellett legalább ilyen nagy súllyal esik latba a munkaerő hiánya.

A nagyüzemi gazdálkodás felélesztésének elképzelésével szemben ugyanis még az is gondot jelentett az állam számára, hogy a konkrét termelők létszáma relatív értelemben csökkent. Soloque idejében még börtönbüntetésre is ítélték azt a tulajdonost, aki nem végez termelő tevékenységet a földjén.

A nagyüzemi termelés tehát minden próbálkozás ellenére nem volt járható út a 19. századi Haiti esetében.

Hiányzik elsősorban a tőke, mely a meglévő termelőerőket mozgásba hozhatná. A tőkés termelés megindításához hazai források nem állnak rendelkezésre, a külföldi segítség pedig az elemzett okok miatt lehetetlen. A hazai felhalmozást elsősorban maga az állam nehezítette meg azzal, hogy a meglévő hazai tőkét az inproduktív szektorban használta fel. Haitin az állam szerepe domináns a gazdasági életben, az egyéni próbálkozások emiatt igen nehézkesek. Ennek ellenére az állam kiadásáiban a legnagyobb tételt a katonai költségek jelentik. 1891-92 között az állami kiadások az alábbiak szerint alakultak:

katonai célokra: 1 333 670 gourdes

a rendőrség fenn-
tartására: 1 147 756 - " -

népjóléti célok-
ra: 979 483 - " - /97/

Ezek a kiadások fel is emésztették az állami bevételeket, gazdasági célok megvalósítására már nem futotta az államerejéből.

Hiányzik - noha átvitt értelemben - a föld is, hiszen hiába van még 1893-ban is az állam tulajdonában az összes földterület 4/5-e, kb. 200 000 carreaux, ezek a

területek régen kisbirtokokra aprózódva léteznek, az állam rendelkezései ellenére. /98/

A tulajdonosok nem fizetik ki - nem is tudják ki-fizetni az államnak - a földtulajdonok árát, az állam pedig tehetetlen ezekkel a földfoglalókkal szemben, minden ellenük indított támadás előbb, vagy utóbb a kormányzat bukását eredményezi. A földek elaprózódása nagymértékű, például egy 16 hektáros ültetvényt 1840-től számított száz éven belül 50 részre osztanak fel. /99/

Hiányzik ugyanakkor a munkáskéz annak ellenére, hogy Haiti mindig is az amerikai kontinens legnépesebb országai közé tartozott.

1804-re a lakosság száma kb. százezerrel csökkent - 425 000 fő. 1905-re háromszorosára növekszik a népesség, 1 450 000 fő, majd 1960-ra 3 500 000 az ország népessége. /100/

A cukor, gyapot, kakaó és egyéb hagyományos gyarmati termékek nagyüzemi termelésének sikertelen kísérlete után a kávé maradt továbbra is az ország egyetlen exportképes terméke. Ennek termelése azonban korántsem nagyüzemi módon történik. A gyarmati kor valóban nagyüzemi termeléséhez képest a független korban a kávé tulajdonképpen nem termelték, hanem csak szüretelték. Az elhagyott ültetvényeken a vadon termő cserjéket nem gondozták, a magvakat rendszeresen szedték. Az igen primitív gazdálkodás eredménye, hogy az Európában valamikor igen keresett és jónak tartott saint-domingue-i kávé értéktelenebbé vált, eladása egyre nehezebb feladat lett. Helyét fokozatosan átvették a más területekről származó

fajták. A kávéexport a század folyamán csak lassan tudta megközelíteni a gyarmati korban exportált mennyiséget, ennek ellenére mindvégig megtartotta vezető szerepét.

1811-től a kávé állami monopólium, kivitelét csak az állam bonyolíthatja. A kávé jelentősége az 1848-1905 közötti időszakban olyan nagy, hogy szinte még a "forradalmak", különböző megmozdulások idejét is meghatározza. A 19. század második fele társadalmi megmozdulásainak ideje a meleg évszak, amikor is a kávé nem igényel különösebb gondozást.

Alapvetően tehát a kistulajdon a maga termékstruktúrájával jellemző a korra. A gazdaság a legváltozatosabb képet mutatja, szinte mindenki mindent termelt. Lényegében az önellátó gazdálkodás jellemzi az országot. A legjelentősebb termelési terület ennek megfelelően - lévén a gazdaság igen kezdetleges színvonalu - az élelmiszertermelés.

A fejlett és kizárólagos monokultúra miatt már a gyarmati korban is teljes élelmiszerbehozatalra szorult a terület. 1789 körül csak a husimport értéke eléri az évi 2 000 000 livre tournois-t. /101/

A hústermelés gondja továbbra is fennmarad, a független korban, még a 20. század elején is jelentős mennyiséget tesz ki a Dominikai Köztársaságból importált hús. A hús hiányára és értékére utal, hogy 1864-ben rendelet tiltotta az igavonó állatok levágását. /102/ Az állattenyésztés Haitin mindig jelentéktelen szerepet játszott, talán a sertés és kecsketenyésztés kivételével.

A hústermeléshez hasonlóan a gyarmati kor torz gazdasági szerkezete, a többi élelmiszertermelő ágazatot is teljes mértékben elsorvasztotta. Amennyiben Haitival kapcsolatosan a független korban élelmiszertermelésről beszélünk, ez egyet jelent a különböző déligyümölcsök félvad termelésével. Ez hasonló a kávéhoz, itt is a készen talált és leszedett termék jelenik meg az igen kis forgalmat lebonyolító belső piacon.

A legelterjedtebb gyümölcs és így a leggyakrabban fogyasztott emberi táplálék a banán. Ezt lisztté őrölve is fogyasztják. Kisebb mértékben jelentkezik a narancs, és citrom termelés.

Az egyik alapélelmiszer, a kukorica termelése a 19. század második felétől egyre élénkebbé válik, olyannyira, hogy a század vége felé már kukorica exportról is tudunk Haiti esetében. /103/

Ezt is lisztté őrölve használták fel.

A másik alapélelmiszert, a burgonyát Haiti importálja, általában Európából, az ára igen magas, így csak a tehetősebb rétegek tehetik meg, hogy rendszeresen vásárolják és fogyaszták. /104/

A polikultúra uralkodóvá válása alapvető változásokat idézett elő az ország életében. Noha még mind a mai napig megtalálhatók a régi gyarmati rendszer nyomai, a valamikor igen jól felszerelt ültetvények, a 19. századra megváltozott a táj képe is.

A gyarmati korban jelentős városi élet eltűnt, egyetlen

jelentős város van az országban Port-au-Prince. A többi város vagy megszűnt, vagy inkább hasonlít faluhoz.

A falu szó alkalmazása zavaró Haiti esetében, nem az európai értelemben vett faluról van szó. A termelés szétszórt, kis önálló egységekben, földközösségekben folyik. Ezek egymástól teljesen elszigetelten léteznek. Leginkább a magyar tanyarendszerhez lehetne hasonlítani ezeknek a családi termelő egységeknek az életét.

A kis közösségekben, háztartásokban a vezetőszerp az aszszonyé, ennek oka, hogy a férfiak általában katonai szolgálatot teljesítenek. Az 1841-es törvény értelmében a kötelező katonai szolgálat ideje 12 év. /105/

A vezető gazdasági ág mellett az ipar szerepe teljesen jelentéktelennek mondható. Természetesen a gyarmati kor monokultúrája az ipar számára is egy igen torz szerkezetet eredményezett. 1804-et megelőzően igen fejlett volt a terület feldolgozó ipara, ami szervesen kapcsolódott az ültetvényes termelés igényeihez. Az ültetvényekkel együtt azonban a feldolgozó ipar is megszűnt a független Haitin. Az egyetlen kivételt a kávéfeldolgozó ipar jelentette. A kávéfeldolgozó üzemek csak a legjelentősebb exportkikötő, a főváros környékén tudtak megtelepedni.

Megemlíthető, de rendkívül szerény eredményeket ért el a bőripar és a fafeldolgozás. Az ipar szerkezete tehát lényegesen nem változott, a független korban is a mezőgazdasági termékek feldolgozóiparát jelentette.

A harmadik gazdasági ág a kereskedelem, igen ellentmondásos képet mutat. A monokultúra következtében a belső

piac teljesen megszűnt, ugyanakkor a külkereskedelem óriási tételekben bonyolította forgalmát.

A függetlenség kikiáltása után nem változott az örökölt, torz kereskedelmi szerkezet, a belső piac továbbra sem alakult ki, ennek oka most azonban nem a monokultúra, hanem annak ellenkezője, az önellátó termelés uralkodóvá válása.

A külkereskedelmre jellemző, hogy az a 19. század végére alapvetően a külföldiek kezébe került. A külkereskedelmi pozíciókban a vezetős szerepet az USA szerezte meg, de hamarosan megjelennek a francia /Martinique, Guadeloupe/, sőt a század vége felé a német kapcsolatok is. /106/

Az imént bemutatott helyzeten csak a 20. század első évtizedei változtatnak jelentősebb mértékben. Az új évszázad elejére az ország területének döntő részén kistulajdonosi keretek közötti termelés folyik. A nagy állami földterületek további felaprózódása a század elejére leáll. A rohamos mértékben növekvő népesség, a gazdaság romlásával együtt, kedvezőtlen körülményeket teremtett a kistermelők számára. A földaprózódás leállásával, a földterület kezdett szűkössé válni, a rendkívül nehéz életkörülmények miatt az emigráció mértéke, különösen a Dominikai Köztársaságba megnőtt. Az emigráció megélénkülése az újult erővel jelentkező hagyományos kisbirtok-nagybirtok osztályharcot jelenti. Az újra kirobbanó osztályharcban azonban a nagybirtok esélyeit igen jelentős mértékben megnövelte az 1915-1934 közötti amerikai megszállás. Már ^{ezt} megelőzően megfigyel-

hető volt az európai hatalmak érdeklődésének megélénkülése. A belga tőke például igen komoly beruházásokat hajtott végre az első világháborút megelőző években./107/

Az amerikai megszállás következtében a kisbirtokosok földtől való megfosztása erőteljes lendületet vett. Az eredetileg is az állam tulajdonában lévő földeket az amerikai vállalatok vették irányításuk alá. A kisbirtokosok felkeléseit az amerikai katonaság hiúsította meg.

Annak ellenére, hogy az amerikai megszállás alatt a nagybirtok kialakulása egyre gyorsabb ütemet vett, az amerikaiak jelenléte nem tudta ellátni a gazdaság modernizáló szerepét. A nagybirtok térnyerése ellenére a kisparcellás termelést nem tudták átformálni.

Az amerikai tőke elsősorban a cukor, a déligyümölcs, a szizáltermelésbe kapcsolódott be. Ezek termelésének fel-
2 / lendítése érdekében nagy lendülettel építették ki az infrastruktúrát./vasút, oktatási rendszer/.

A megszállás alatt létrejött gazdasági vállalkozások általában véve csődbe jutottak. Ennek oka elsősorban az, hogy még a 20. században is működött az egy évszázaddal korábban kialakult "métayage" rendszer, amelynek felbomlasztása még az amerikai tőkének is nehéz feladatot jelentett. A nagyobb ültetvényeket továbbra is ezzel a módszerrel művelték. Azok a szabad parasztok, akik a "métayage" rendszerből kiszorulva, föld nélkül léteztek Haitin, nem alkották szabad bérmunkás-réteg lehetőségét, inkább választották a kivándorlást. 1915 és 1930 között 3-400 ezer ember vándor-

rolt ki Haitiről, ezek nagyrésze Kubába távozott. /108/

Az amerikai megszállás után, a második világháború alatt és azt követően tovább folytatódik a nagybirtok térnyerése az országban. Az 1960-1970-es évekre az ország birtokszerkezete átrendeződik, az átlagos birtoknagyság az 1,1 Ha, de ugyanakkor kialakul az a kb. 1000 nagybirtokos, akinek a tulajdona meghaladja a 120 Ha-t. /109/ Az amerikai nagyvállalatok tulajdonában lévő földek természetesen lényegesen meghaladják még ezt a mennyiséget is. A nagybirtok kialakulásával párhuzamosan együtt növekedett az ország függősége az erősebb államoktól, elsősorban az USA-tól.

Az 1950-es évekre Haitin a gazdasági helyzet tovább romlott. Az ország helyzete a gyarmati kor eredményeihez képest is viSSZafejlődést mutat. Az export alakulása dollárban kifejezve:

1789	75 000 000
1890	27 000 000
1913	32 000 000
1922	20 200 000
1930	34 100 000
1950	45 000 000
1957	31 000 000

Ugyanezen idő alatt az import értéke:

1789	40 000 000
1890	19 000 000
1913	18 600 000
1922	23 200 000
1930	24 100 000
1950	42 500 000
1957	35 900 000

Az 50-es évekre az 580 000 parasztcsalád 650 000 Ha-on gazdálkodott. /110/

A folyamatos gazdasági hanyatlás maga után vonta az ország katasztrofális elszegényedését, kiszolgáltatottságát. Az általános marginálítás következménye az 50-es évek polgárháborús időszakának kialakulása.

A polgárháborút az 1957-től napjainkig tartó Duvalier diktatúra korszaka váltotta fel.

Latin-Amerikában nem ritka jelenség, hogy egy-egy család hosszú évtizedekre kisajátítja magának a hatalmat.

A Duvalier család uralma alatt az ország függősége tovább növekedett. A lakosság létszáma napjainkra eléri az 5 millió főt. A kétségtelenül tapasztalható fejlődés az amerikai társaságoknak juttatott kivételes lehetőségekkel van összefüggésben.

Az ország legjelentősebb gazdasági ágai: a gyümölcs, a cukor, az elektromos ipar, valamint a világviszonylatban sem jelentéktelen bauxit termelés. Ez utóbbi teljesen az amerikai vállalatok monopóliuma.

A cukortermelést az Haitien. - American Sugar Company tartja a kezében. A szizáltermelés több amerikai társaság érdekeltsége. A bauxittermelés a Reynolds Company tulajdonában van, évente kb. 700 ezer tonna a termelés mennyisége. /111/

A hazai mezőgazdasági és ipari fejlődést igen jelentősen hátráltatja, hogy az ún. "nemzeti fejlődésre" fizetett adó igen magas, 1000 - 2000 gourdes évente. Az amerikai kormány által juttatott segély nem gazdasági célokat szolgál, az évente jelentkező 3-4 millió dollárt a hivatalnokok fizetésére fordítják. /112/

Az életszínvonal területén a különbségek állandóan nőnek, az ellentétek kiéleződése miatt az értelmiség, a szakemberek kivándorlása Afrikába igen magas.

Ugyanakkor a gazdasági problémák és a társadalom erős differenciálódása mellett tovább jelentkezik Haitin a faji ellentét ami Latin-Amerikában sehol sem olyan erős, mint éppen itt.

Az igen erős amerikai kiszolgáltatottság következménye, hogy az ország legjelentősebb exporttermékének, a kávénak a kivitele az 1930-as 44 000 tonnáról, 1970-re visszaesett 25 000 tonnára. 1960 és 1970 között a bruttó nemzeti jövedelem értéke egy személyre számítva 77 dollárról, 70 dollárra csökkent. /113/

Az 1970-es évektől azonban megfigyelhető egy mérsékelt fejlődés. Az 1974 és 1978 közötti időszak Haiti számára a megelőző korokhoz képest viszonylagos gazdasági növekedést jelent.

/millió dollár/	1974	1975	1976	1977	1978
behozatal:	111,3	142,5	201,1	208,2	220,7
kivitel:	71,3	81,2	117,5	149,3	159,8
különbözet:	-40,0	-61,3	-83,6	-58,9	-61,7

behozatal az USA-ból:	50,6	77,2	113,3	105,7	98,5
az EGK-ból:	26,3	25,4	28,7	30,3	33,9

kivitel az USA-ba:	48,2	60,2	78,2	83,7	93,2
az EGK-ba:	18,8	16,6	31,5	48,2	55,5

kivitel /kávét/	24,0	18,5	44,0	63,7	62,3
"- /bauxit/	6,9	10,5	18,3	17,3	17,2

nemzeti termék: /millió gourdes/	3525	4272	5697	6743	6709

1 személyre /gourdes/	785	937	1225	1426	1395

/114/

A viszonylagos fejlődés jellegét tisztázhatja, ha Latin-Amerika többi országának fejlettségét is figyelembe vesszük.

1979-ben a bruttó nemzeti termék 1 személyre, USA dollárban kifejezve:

Venezuela:	3 130	Ecuador:	1 050
Argentina:	2 280	Guatemala:	1 020
Uruguay:	2 090	Kolumbia:	1 010
Costarica:	1 810	Dominikai K.:	990
Brazília:	1 690	Peru:	730
Chile:	1 690	El Salvador:	670
Mexikó:	1 590	Nicaragua:	660
Kuba:	1 410	Guayana:	570
Panama:	1 350	Bolivia:	550
Jamaika:	1 240	Honduras:	530
Paraguay:	1 060	Haiti:	260! /115/

Ez az ellentmondásos - fejlődő, de egyre jobban függőségbe kerülő - gazdaság adja a Duvalier diktatúra alapját. A hatalom támasza a hadsereg.

1804 és 1915 között tulajdonképpen nem is beszélhetünk hadsereg létezéséről Haitin. Minden férfi kötelező katonai szolgálatot teljesített. Igazi politikai tényezővé a hadsereg Haitin a második világháborút követően válik. 1946-1957 között a politikai küzdelmeket a hadsereg hovatartozása döntötte el. Duvalier is a katonaságra támaszkodva ragadja magához a hatalmat. A "Tontons Macoutes" elnevezésű felfegyverzett, félkatonai szabadcsapatok segítségével hatalomra jutása után megkezdte az ellenzék tökéletes megsemmisítését az országban. 30 ezer embert végeztek ki rövid idő alatt. Igazi politikai párt 1957 előtt sem létezett Haitin, de ezután az ellenzéknek semmilyen szervezkedési

lehetősége sem maradt. - Az életben maradottak külföldre menekültek.

Két ellenzéki csoport létezik az országon kívül, az egyik a New York központtal működő, erősen kommunistaellenes Coalition Haitien, valamint a szomszédos Dominikai Köztársaságban élő menekültek csoportja. A polgári csoportosulások mellett létezik a kommunista ellenzék is, de befolyása a tömegekre igen csekély, mivel az ipar szerény volta miatt a munkásság száma kicsi.

1971-ben apja halála után Duvalier fia vette át a hatalmat.

Haiti a 80-as évekre is megőrizte eredeti gazdasági-társadalmi szerkezetét, maradt "elmaradott, trópusi, mezőgazdasági" ország. A megművelt földterület az összes terület 18 %-át teszi ki. A lakosság 9/10-e a mezőgazdaságban foglalkoztatott, döntő egység a kisparaszti parcella. A mezőgazdaság a nemzeti jövedelem 70 %-át adja. A legjelentősebb termékek a kávé, szizalkender, a cukor, a kakaó, a gyapot. Az ipar szinte teljesen hiányzik. Az élelmiszeripar ért el bizonyos fejlettségi szintet, 1960-ban 10 200 munkás dolgozott az iparban. Az összes befektetések 70 %-a amerikai, 15 %-a más külföldi, csupán 15 %-a hazai eredetű. Haiti az export 42 %-át, az import 63 %-át az USA-val bonyolítja le. A kivitel 72 %-át a kávé, 12 %-át a szizal, 11 %-át a cukor, 3 %-át pedig a bauxit teszi ki. Az 1 főre jutó nemzeti jövedelem igen alacsony, nemcsak Latin-Amerikában, de az egész világon a legalacsonyabbak közé tartozik.

A lakosság 89 %-a analfabéta.

Utószó:

Röviden összefoglalva - kizárólag csak a gazdasági összefüggésekre koncentrálva - ennyi volt, ami Haiti történelméből részletesebb elemzést igényelhetett. Nyilvánvaló, hogy ennél az elemzésnél lényegesen bővebb, történelmi eseményekben gazdagabb Haiti történelme, nem szűkölködik érdekességekben sem, különösen ami a forradalmi időszakot illeti.

Ennek bemutatása, a történelmi események részletes elemzése nem volt célja a dolgozatnak, ez inkább a szépirodalom képviselőinek a feladata, amint azt például Alejo Carpentier több ismert művében meg is tette. A forradalmi időszak hősiei küzdelmeiről, Toussant-Louverture-ről, a franciák, angolok vereségéről jelentek meg magyar nyelven is könyvek, így Haiti nem teljesen ismeretlen a magyar olvasó előtt.

Ez a dolgozat Haiti történelmének csupán egy aspektusát kívánta részletesebben bemutatni, arra a kérdésre keresve a választ, hogy mi okozta és okozza ma is ennek a kitűnő adottságokkal, lehetőségekkel rendelkező országnak - világméretekben is - szinte példátlan szegénységét.

A kérdésre a megfelelő választ keresve a gyarmati korig kellett visszanyúlnunk a tények elemzésében.

A gyarmati korszak kétségtelen hatása mellett természetesen a már független állami lét is több olyan tapasztalattal szolgált a kutató számára, ami közelebb vihet bennünket a fenti kérdés megválaszolásához.

Természetesen nincs arról szó, mintha az elmaradottság, a függőség problémája esetében Haiti jelentené az egyetlen kutatási területet.

Haiti csupán egy kis országa Latin-Amerikának, még a kontinensen belül is egy speciális terület, az Antilla-szigetvilág történeti kérdéseire adhat választ.

Konkrétabban megfogalmazva, Haiti esete azt példázza, hogy mi történt egy fejlett monokultúras terület gazdasági fejlődésében, amikor egy általános felkelés következtében a hagyományos uralkodóosztály eltűnik a társadalmi szerkezetből, teljes tőke és szakemberhiányt eredményezve ezzel. Bizonyára még ebben az összefüggésben sem jelent egyedi esetet Haiti.

Ami azonban mégis kiemeli a hasonlóknak mondható történelmi múlttal rendelkező országok sorából, az a következőképpen foglalható össze:

Elsőként kell említeni az időbeli szempontot. Nyilvánvalóan egészen más kérdéseket vet fel a 18. századi, mint a 19., vagy 20. századi fejlődés. Az Antilla-szigetvilág - azon belül Haiti - tanulmányozása a 18. századi kapitalista fejlődés kérdéseit tisztázhatja, míg az amerikai kontinens többi területe, vagy Ázsia már a 19. század, sőt Afrika a 20. század fejlődésének problematikájába vezet át bennünket.

Haiti tanulmányozása tehát a kezdeti kapitalista fejlődés kérdésköréhez kapcsolható. Ugyanígy Haiti mellett szól az a tény is, hogy a világtörténelemben elsőként itt történt meg a gyarmati lét és a rabszolgaság felszámolása, méghozzá

a legradikálisabb formában.

A független korszak próbálkozásai tanulságul szolgálhattak, sőt szolgálhatnak ma is a függetlenséget kivívott volt gyarmatok, de egyben a társadalmi haladás lehetséges útjait kereső minden kutató számára.

J e g y z e t e k :

- 1/ Idézi Szentés Tamás: Az elmaradottság és fejlettség dialektikája a tőkés világgazdaságban. p. 119.
- 2/ Samir Amin: Az egyenlőtlen fejlődés. Fejlődéstanulmányok II. p. 438.
- 3/ Dantes Bellegarde: Histoire du peuple Haitien. p. 20.
- 4/ Victor Schoëlcher: Colonies etrangeres et Haiti. p.38.
- 5/ Az említett öt terület, a források alapján kezdetleges törzsszövetséget takarhat inkább, mint szervezett államot.
- 6/ James Barsket: L'histoire de l'ile Hayti. Első könyv. A butio a vallási szerep mellett orvosi feladatokat is ellátott.
- 7/ A francia terjeszkedés folyamata az Ujvilágban: 1625 Saint-Christophe, 1635 Guadeloupe, Martinique, 1665 Tortue, 1697 Saint-Domingue.
- 8/ Hanotaux-Martineau: Histoire des Colonies Francaises p.448.
- 9/ Hanotaux-Martineau: Id. mű. p. 415. 1677-ig a gyarmaton élő lakosság száma kb. 4-5 ezer fő.
- 10/ Raphael Barquisséau: Les Isles Antilles-Isle Bourbon, Isle de France, Isle Dauphine - ou Madagascar. p.87.
- 11/ Gabriel Debien: Une plantation de Saint-Domingue p.27.
- 12/ G. Debien: Id. mű p. 30.
- 13/ Az engage rendszer problémájával G. Debien foglalkozott a "Les engagés pour les Antilles" című tanulmányában.

- 14/ Francois Girod: La vie quotidienne de la societe creole p. 19.
- 15/ Antoine Gisler: L'esclavage aux Antilles francaises p.22.
- 16/ Antoine Gisler: id. mű p. 23.
- 17/ Francois Girod: id. mű p. 38.
- 18/ James Barsket: id. mű p. 500.
- 19/ James Barsket: id. mű p. 500.
- 20/ Kétféle indigó terméket különböztettek meg, az indigó franc és az indigó marron változatát.
- 21/ Latin-Amerika 17. századi fejlődésének megítélése bizonyos fokig még ma is problémát jelent, a 16. századhoz képest a termelés, a népesség létszáma csökkent, de ugyanakkor ebben az időben kezd kialakulni a nagyüzemi, monokultúras gazdálkodás, elsősorban a Karib-térség szigetein, ez pedig kétségtelenül a fejlődés jele.
- 22/ Friderich Mauro: L' economie européenne et l'Atlantique sud au XVII. et XVIII siecle. p.7.
- 23/ James Barsket:id. mű p. 500.
- 24/ James Barsket:id. mű p. 500.
- 25/ A gyarmaton az élelmiszertermelés elsorvadása a kifejlett monokultúra következménye, a gyarmaton az élelmezést francia importból fedezték, illetve tudunk olyan ültetvényekről is, amelyek élelmiszertermelésre, leginkább manioca termelésre specializálódtak. Raphael Barquissau id. mű p.173. Ezek száma azonban nem lehetett elegendő az élelemszükséglet kielégítésére. A francia kormány a hiányokat látva, néhányszor engedélyezte a spanyol gyarmatokkal való kereskedés jogát, megszegve ezzel saját protekcionista elveit.

- 26/ Hanotaux-Martineau: id. mű p. 448.
- 27/ Ugyanakkor tudunk olyan nagy ültetvényről, Martinique-on még a 17. század végén, ahol 300-400 rabszolga is dolgozik. Hanotaux-Martineau: id. mű p. 411.
- 28/ Raphael Barquissau: id. mű p, 160.
- Sucre brut: nyerscukor
- Sucre passé: finomított cukor
- Sucre raffiné: kétszeresen finomított cukor
- Sucre royal: aromásított cukor
- Sucre tapé: formába öntött cukor
- Sucre candi: szirup állapotban formába öntött cukor
- 29/ Wittman Tibor: A monokultúrák történetéhez a Karib-térségben és Venezuelában. p. 6.
- 30/ Étienne D. Charlier: Aperçu sur la formation historique de la nation Haïtienne. p. 35.
- 31/ Raphael Barquissau: id. mű p. 172. A kormány igyekezett gátolni a monokultúra uralkodóvá válását oly módon, hogy tiltotta az újabb cukorültetvények alapítását.
- 32/ Raphael Barquissau: id. mű p. 172.
- 33/ G. Debien: id. mű p. 47.
- 34/ Idézi G. Debien: Les esclaves aux Antilles françaises p. 110.
- 35/ 1788-ban Cap lakossága: 12 149 lakos
- 2 738 fehér
- 1 264 mulatt
- és 8 147 rabszolga
- Port-au-Prince -"- 1 800 fehér
- 400 mulatt
- 4 000 rabszolga
- François Girod: id. mű p. 77.

- 36/ Francois Girod: id. mű p. 103--106.
- 37/ Hanotaux-Martineau: id. mű p. 454, 471, 498.
- 38/ James Barsket: id. mű p. 503.
- 39/ Gabriel Debien: Une plantation de Saint-Domingue p.87.
- 40/ Martinique kormányzója Fénélon márki írja 1764-ben:
"Figyelemmel tanulmányoztam a néger lakosság kicsiny számának okait. A gazdák rosszul táplálják őket, erejük végéig dolgoztatják őket a nagy haszon reményében... A terhes asszonyokat az utolsó pillanatig nagyon keményen dolgoztatják."
- P.Nicolson írja 1770-ben Saint-Domingue-ról: "Tudom, hogy vannak olyan gazdák, akik valamivel nagyobb gondot fordítanak a rabszolgaikra, mint állataikra, akik nem dolgoztatják őket vásár- és ünnepnapokon. Ezek a legjobb gazdák, de számuk igen kevés." Idézi A. Gisler: id. mű p. 37,38.
- Az idézett levelek a rabszolgatartás igen kegyetlen volta rá mutatnak. A század második felétől bizonyos javulás mégis megfigyelhető, a rabszolga kaphatott földet, saját szükségleteinek biztosítására. 1784, 86-ban XVI. Lajos rendeletekben védte a rabszolgákat, pl, azokat a gazdákat, akik 50 botütésnél többet adtak a rabszolgának 2000 livre t.-re büntették. Gisler p. 40, 46.
- 41/ G. Debien: Les esclaves aux Antilles francaises p. 347.
- 42/ F. Girod: id. mű p. 195.
- 43/ F. Girod: id. mű p. 124.
- 44/ G. Debien: Les esclaves aux ... p. 178-179.
- 45/ F. Girod: id. mű p. 152.

- 46/ G. Debien: Une plantation de ... p. 97.
- 47/ F. Girod: id. mű p. 174.
- 48/ A. Gissler: id. mű p. 92.
- 49/ Saint-Victor Jean Baptiste: Haiti sa lutte pour l' emancipation p. 93.
- 50/ F. Girod: id. mű p. 196.
- 51/ Saint-Victor Jean Baptiste: id. mű p. 33-34.
- 52/ Hanotaux-Martineau: id. mű p. 493.
- 53/ Raphael Barquissau: id. mű p. 189.
- 54/ Raphael Barquissau: id. mű p. 188.
- 55/ James Barsket: id. mű p. 500.
- 56/ Raphael Barquissau: id. mű p. 242.
- 57/ Revue de l'histoire des colonies francaises 1927. p.441,443.
- 58/ Hanotaux-Martineau: id. mű p. 460.
- 59/ Hanotaux-Martineau: id. mű p. 500.
- 60/ M. Morineau: Budgets de l' Etat et gestion des finances royales en France au dix-huitieme siecle p.309.
- 61/ M. Morineau: Budget de l' Etat et gestion des finances royales en France au dix-huitieme siecle p.309.
- 62/ M. Morineau: id. mű p. 314-315.
- 63/ Larousse La Grande Encyclopedie
- 64/ Victor Schoelcher: id. mű p. 188.
- 65/ Saint-Victor Jean Baptiste: id. mű p. 107. Saint-Domingueról hat küldött érkezett az anyaországba.
- 66/ 1790-ben érkezett a gyarmatra Vincent Ogé, aki a kormányzó-tól kéri a színesbőrűek szabad költözködési jogát. Az elutasítás után 300 emberrel Cap ellen vonul. A helyi nemzeti gárdát, mely a felkelés leverésére indul, megverik. Ekkor a felkelők a sziget spanyol részébe vonulnak, itt azonban

letartóztatják őket; majd a vezetőket kerékbe törik.

1.: G. Debien: Les debuts de la revolution a Saint-Domingue vus des plantations Breda.

67/ Dantes Bellegarde: id. mű p. 67.

68/ G. Debien: Une plantation de p. 114.

69/ 1792. szeptemberében érkezett a gyarmatra a 3 francia biztos: Sonthanax, Polvérel, és Ailhaud. Céljuk a gyarmat megtartása a francia gyarmati rendszerben.

70/ Dantes Bellegarde: id. mű p. 77. Toussaint ebben az alkotmányban a szigetet, melynek keleti részét is elfoglalták erre az időre, Franciaország részeként említi, de vég - eredményben függetlenségről van szó, hiszen még az utódját is ő nevezhette ki.

71/ G. Debien: Une plantation ... p. 122.

72/ Hanotaux-Martineau: id. mű p. 526.

73/ G. Debien: Plantation et esclaves ... p. 151. 1779-ben 900 carreaux-ból 80 a cukortermelés, 90 az élelmiszer-termelést szolgáltatta. 1787-ben ugyanebből a területből 185-öt foglalt el a cukornád termelés és csupán 30-at az élelmiszer. 1797-ben 40 carreaux-on folyt cukortermelés, 21 az élelem termelésére szolgált.

74/ Hanotaux-Martineau: id. mű p. 531.

75/ A csempészkereskedelem értékét idézi Arthur Bowler: Haiti című művében. Ezek szerint 1790-ben a gyarmatról származó haszna Franciaországnak elérte a 262 500 000 frankot, ugyan-ezen évben a csempészet által lebonyolított kereskedelem értéke 17 millió frank. Ehhez járul még a spanyol kontinenssel folytatott legális kereskedelem értéke: 40 millió frank. p. 14.

- 76/ A spanyol gyarmatok függetlenségi háborújának jellegével Wittman Tibor foglalkozott ugyanezen című művében, Világtörténet 1968. 16. sz. Ezek szerint a kérdés vizsgálatát nagyban befolyásolja az, hogy milyen szempontok szerint közelítünk a kérdéshez. Létezik olyan elmélet, /Ricardo Levene/, amely szerint a spanyol uralom nem jelentett gyarmati hatalmat. A marxista nézőpont szerint a világtörténelmi helyük szerint kell ezeket a mozgalmakat elemeznünk. Ezek szerint az európai behatolás konzerválta a nagybirtokot, a monokultúrát. Haitin ezzel szemben teljesen ellenkező tendenciájú fejlődés figyelhető meg.
- 77/ Kétségtelen tény, hogy Franciaország a 18. században feudális állam, de ezt a feudális jelleget kérdésessé teszi az a tény, hogy a francia állam a gyarmati politikában kapitalista vonásokat mutat. A gyarmati kapitalista gazdálkodás jellegéhez lásd: Immanuel Wallerstein: A világkapitalizmus felemelkedése és jövőbeni összeomlása. Az összehasonlító vizsgálat szempontjai. Fejlődéstanulmányok 4. p. 113 - 119.
- 78/ A kontinens országai esetében az angol tőke behatolása felgyorsul, a gyarmati kor protekcionizmusát mindenütt felváltja a szabadkereskedelmi gazdaságpolitika.
- 79/ D. Bellegarde: id. mű p. 102.
- 80/ Paul Moral: Le paysan Haitien p. 33.
- 81/ Eugene Aubin: En Haiti. Planteurs d' autrefois, negres d' aujourd'hui p. 17.

- 82/ A cukortermelés jelentőségének csökkenését mutatja, hogy a független korszak gazdasági statisztikái nem is említik tételesen a cukorexportot.
- 83/ Victor Schoelcher: id. mű p. 272.
- 84/ E.Aubin: id. mű p. 214.
- 85/ P.Moral: id. mű p. 134.
- 86/ Schoelcher: id. mű p. 280.
- 87/ D. Bellegarde: id. mű p. 142.
- 88/ A magánföldekkel párhuzamosan megkezdődik az állami földek kiárusítása is. P. Moral: id. mű. p. 35.
- 89/ P. Moral: id. mű p. 36-37.
- 90/ Paul Vibert: La republique Haiti p. 158.
- 91/ P.Moral: id. mű p. 45.
- 92/ P.Vibert: id. mű p. 297.
- 93/ P.Vibert: id. mű p. 208.
- 94/ P.Moral: id. mű p. 300.
- 95/ D.Bellegarde: id. mű p. 172.
- 96/ D. Bellegarde: id. mű p. 186.
- 97/ P.Vibert: id. mű p. 251.
- 98/ P.Moral: id. mű p. 56.
- 99/ P.Moral: id. mű p. 186.
- 100/ Larousse. La Grande Encyclopedie
- 101/ E.Aubin: id. mű p. 151.
- 102/ P.Moral: id. mű p. 205.
- 103/ E.Aubin: id. mű p. 233.
- 104/ P.Vibert: id. mű p. 43.
- 105/ V.Schoelcher: id. mű p. 247.
- 106/ E. Aubin: id. mű p. XXII.

- 107/ P. Moral: id. mü p. 61.
- 108/ P. Moral: id. mü p. 71.
- 109/ Larousse. La Grande Encyclopedie.
- 110/ P. Moral: id. mü p. 259-260.
- 111/ Larousse. La Grande Encyclopedie.
- 112/ Jacques Val: La dictature de Duvalier p. 43.
- 113/ Larousse. La Grande Encyclopedie.
- 114/ Statistik des Auslandes. Haiti. 1981.
- 115/ Statistik des Auslandes. Haiti. 1981.

B I B L I O G R Á F I A :

Az elmaradottság problémaköréhez:

- 1/ Ágh Attila: A gyarmati kapitalista termelési mód a 16-19. században. /Melléklet az 1982. júniusi számához, Világosság./
- 2/ Samir Amin: Az egyenlőtlen fejlődés. /Fejlődéstanulmányok 2. 1981/
- 3/ Rodney Arismendi: Lenin, a forradalom és Latin-Amerika. /Eszmeáramlatok Latin-Amerikában Bp. 1981/
- 4/ André Gunder Frank: Az ugynevezett eredeti felhalmozásról. /Fejlődéstanulmányok 4. 1980/
- 5/ André Gunder Frank: Osztályfüggőség és politikai függőség Latin-Amerikában. /Eszmeáramlatok Latin-Amerikában Bp. 1981/
- 6/ Celso Furtado: Fejlődés. /Fejlődéstanulmányok 4. 1980/
- 7/ Celso Furtado: Latin-Amerika fejlődésének akadályai. /Latin-Amerika viharsarok Bp. 1972/
- 8/ Antonio Garcia: Latin-Amerika, Iparosítás ipari forradalom nélkül. /Latin-Amerika viharsarok Bp. 1972/
- 9/ Gelei Anna: A növekedés elmaradottsági modellje. Bp. 1981.
- 10/ Morice Godelier: Az "ázsiai termelési mód" fogalma és a társadalmak fejlődésének marxista sémái. /Fejlődéstanulmányok 2. 1981/

- 11/ Keith/Griffin: Monopolhatalom, az anyagi jólét növekedése és a gazdasági többlet.
/Latin-Amerika viharsarok Bp. 1972./
- 12/ Eric/J. Hobsbawn: Bevezetés Marx: "A tőkés termelést megelőző formák" című művéhez.
/Fejlődéstanulmányok 2. 1981/
- 13/ Kádár/Béla: Latin-Amerika gazdasági dilemmái.
Bp. 1977.
- 14/ Kerekes/György: Latin-Amerika sajátos világa a tudományos kutatás tükrében.
/Eszmeáramlatok Latin-Amerikában Bp. 1981/
- 15/ Kollár/Zoltán: André Gunder Frank Latin-Amerika ábrázolásának margójára.
/Fejlődéstanulmányok 1. 1980/
- 16/ José/Carlos Mariategui: Hét tanulmány a perui valóságról. Bp. 1977.
- 17/ Marton/Imre: A harmadik világ eszmeáramlatairól.
/Fejlődéstanulmányok 3. 1981/
- 18/ Paul/Prebisch: Latin-Amerika nagy feladata: Változás és fejlődés. A latin-amerikai fejlődés problémái.
/Latin-Amerika viharsarok Bp. 1972./
- 19/ Theotónio/Dos Santos: Szocializmus vagy fasizmus: A latin-amerikai dilemma.
/Eszmeáramlatok Latin-Amerikában Bp. 1981./
- 20/ Paul/Streeten: A gazdasági fejlődéstudományok kialakulása.
/Fejlődéstanulmányok 1. Bp. 1980./
- 21/ Osvaldo/Sunkel: Fejlettség, fejletlenség, függőség, marginalitás és regionális kiegyensúlyozatlanság.
/Latin-Amerika viharsarok Bp. 1972./

- 22/ Osvaldo/Sunkel: A tervező politikai és elméleti feladata Latin-Amerikában.
/Eszmeáramlatok Latin-Amerikában Bp. 1981/
- 23/ Osvaldo/Sunkel-Pedro Paz: A módszer problémája és fejlesztés elmélete.
/Eszmeáramlatok Latin-Amerikában Bp. 1981/
- 24/ Szentes/Tamás: A gazdasági elmaradottság. Bp.1965.
- 25/ Szentes/Tamás: Az elmaradottság és fejlettség dialektikája a tőkés világgazdaságban. Bp. 1976.
- 26/ Immanuel/Wallerstein: A világkapitalizmus felemelkedése és jövőbeni összeomlása. Az összehasonlító vizsgálat szempontjai.
/Fejlődéstanulmányok 4. 1980/
- 27/ Immanuel/Wallerstein: A világrendszer-szemlélet a társadalomtudományban.
/Fejlődéstanulmányok 4. 1980/
- 28/ Immanuel/Wallerstein: A feudalizmusból a kapitalizmusba átmenet, vagy átmenetek?
/Fejlődéstanulmányok 2. 1981/
- 29/ Wallerstein/Hopkins: A modern világrendszer fejlődésének módozatai.
/Fejlődéstanulmányok 1. 1980/
- Általános, összefoglaló munkák:
- 30/ Saint-Victor Jean - Baptiste: Haiti, sa lutte pour l'émancipation. Paris 1957.
- 31/ Dantes/Bellegarde: Histoire du peuple Haitien. Port-au-Prince 1953.
- 32/ A. Charmant: Haiti vivra-t-elle? Étude sur les préjugés des races et sur la doctrine de Monroe. Havre F. Le Roy 1905.

33/ G.Hanotaux| A. Martineau: Histoire des colonies
françaises. /de l'expansion della France dans
le monde/ Paris 1929.

34/ Wittman|Tibor: Latin-Amerika története. Bp. 1978.

A gyarmati kor forrásai, feldolgozásai:

35/ Raphaël|Barquissau: Les isles Antilles-Isle Bourbon,
Isle de France-Isle Dauphine-ou Madagascar.
Paris 1941.

36/ Sir James|Barsket: L'histoire de l'ile d'Hayti.
Paris 1826.

37/ Etienne D. Charlier: Aperçu sur la formation
historique de la nation haïtienne.
Port-au-Prince 1954.

38/ Gabriel|Debien: Dans un quartier neuf de Saint-Domingue,
un colon, une cafetière. /1743-1799/
Paris 1956 Etudes Antillaises.

39/ Gabriel|Debien: Plantation et esclaves à Saint-Domingue.
Dakar 1962.

40/ Gabriel|Debien: Les debuts de la revolution à
Saint-Domingue, vus des plantations Breda.

41/ Gabriel|Debien: Une plantation de Saint-Domingue. La
sucrierie Galbaud du Fort /1690-1802/
Kairó 1941.

42/ Gabriel|Debien: Les esclaves aux Antilles françaises
/XVII-XVIII s./
Basse-terre, Fort-de France 1974.

43/ Francois|Girod: La vie quotidienne de la société
créole. /Saint-Domingue au 18.siecle/.
Paris 1972.

- 44/ Antoine|Gisler: L'esclavage aux Antilles francaises
/XVII-XVIII.s./
Friburg 1965.
- 45/ Francois|Marquis de Barré Marbois: Reflexions sur la
colonie de Saint-Domingue I.-II.
Paris 1796.
- 46/ Frédéric|Mauro: L'économie européenne et l'Atlantique
sud au XVII-XVIII.siecle. /Brésil et Portugal./
Coimbra 1965.
- 47/ Moreau|de Saint-Méry: Description topographique,
civile, politique et histoire de la partie francaises
de l'isle Saint-Domingue. 1797.
Paris 1958.
- 48/ M. Morineau: Budgets de l'État et gestion des finances
royales en France au dix-huitieme siecle.
Revue Historique 1980.
- 49/ Nagy|László: Az ültetvényes gazdálkodás eredményeiről
és problémáiról Haiti francia gyarmaton a XVIII.
században.
Agrártudományi Szemle 1974.
- 50/ Wittman|Tibor: A monokultúrák történetéhez a karib
térségben és Venezuelában /XVI-XVIII.sz./
Szeged 1966.

A független kor dokumentumai:

- 51/ Eugene|Aubin: En Haiti. Planteurs d'autrefois, negres
d'aujourd'hui.
Paris 1910.
- 52/ Arthur|Bowler: Haiti. Étude économique et politique.
Paris 1889.

- 53/ Laennec|Hurbon: Dieu dans le vaudou haitien.
Paris 1972.
- 54/ Vittorio|Lanterani: Gyarmatosítás és vallási szabadságmozgalmak.
Bp. 1972.
- 55/ Paul|Moral: Le Paysan haitien. /Étude sur la vie rurale en Haiti./
Paris 1961.
- 56/ Paul|Robert: Catholicisme et vaudou.
Cuernavaca 1971.
- 57/ Statistik des auslandes Haiti. 1981. BRD.
- 58/ Victor|Schoelcher: Colonies étrangères et Haiti.
Paris 1843.
- 59/ Jaques|Val: La dictature de Duvalier.
Paris 1971.
- 60/ Paul|Vibert: La république d'Haiti.
/Son présent, son avenir économique/
Paris 1895.
- 61/ Wittman|Tibor: A spanyol gyarmatok függetlenségi háborújának jellege az újabb történeti irodalomban.